JAARGANG 3 ▲ 2022 ▲ 3

LOGON

LOGON richt zich tot mensen die fundamentele vragen stellen aan hun leven. Zij voelen zich gegrepen door 'iets' dat hun de ogen opent en hen laat herkennen dat er, voorbij dagelijks geluk en problemen, nog iets anders moet zijn. Als vanaf een bergtop werpt **LOGON** een nieuwe blik op de ontwikkeling van de mens en het doen en laten van de maatschappij in de 21ste eeuw, dat zichtbaar wordt in religie, kunst en wetenschap.
LOGON richt zich tot mensen die op zoek zijn naar de zin van hun leven. Wij publiceren bijdragen van auteurs die op een of andere manier geraakt zijn door de vraag naar de 'zin'.
Dat zijn vragen vanuit een universele dimensie. Er zijn geen eenvoudige antwoorden, gebaseerd op vastliggende meningen. Zulke vragen zijn als deuren die leiden naar de innerlijke kern van het zijn – vanuit vele verschillende richtingen. Innerlijke ervaring en inzicht moedigen ons aan om onze houding te veranderen en zo uiteindelijk de loop van ons leven te bepalen, dat wat we geloven, en onze ontmoetingen.
We hopen dat **LOGON** iets aan uw leven kan toevoegen, u zal inspireren om nieuwe vragen te stellen en uw zoektocht naar antwoorden vleugels kan geven. Uw feedback is welkom.

Omslag buitenzijde: © Cenote Dos Ojos in Tulum, Mexico. Yucatán kent ca. 3000 van deze ondergrondse, water bevattende grotten of poelen

Omslag binnenzijde: © Timely

LOGON

We leven in een wereld vol wonderen, en het is onze enige.
Wij leven in een hellewereld, en het is de enige wereld die er is.
Val ik van mijn geloof af, als ik dat zeg? Er zijn toch zeven dimensies?
Zeker. Maar toch, dit is onze enige wereld. Hier manifesteert zich alles. Wij branden hem af? Met fossiele brandstoffen? Of anders met kernenergie? Doe maar, het is onze wereld, het is wel duidelijk dat niemand ons tegenhoudt. Wij bouwen hem op? Wij doen een bewustzijnsinspanning? Maken er de mooiste wereld van in het universum? Het staat ons vrij, de wereld, dat bent u. Alle zeven dimensies zijn hier, neem waar. De mogelijkheden liggen sinds 1486* binnen uw bereik! Maar kom niet aan met: ‘Ik kan het niet, ik zie het niet.’
Er zijn een aantal stappen:

1. Accepteer de idee, dat tijd niet meer dan een vermoeiende afspraak is. Tijd is fictie. Laat niemand u wijsmaken dat u er straks niet meer bent. U blijft verantwoordelijk voor de wereld die u creëert!
2. Til de idee van een wereld waarin u zich thuis voelt in uw denken.
3. Neem de contouren van die wereld sterk in u op.
4. Zet één stap in die richting.

Met deze eerste stap redt u de wereld.

Want daarmee bewijst u dat het u ernst is. Daarmee neemt u verantwoordelijkheid. Tijd mag een fictie zijn, maar uw wereld is nu eenmaal werkelijkheid.
5. Daar waar uw schat is, zal uw hart zijn.

Peter Huijs

*1486: Giovanni Pico della Mirandola, *Over de menselijke waardigheid.*

Inhoud

Als een rechtop en

Waarnemend leven boven en beneden, binnen en buiten, en daartussen

boom stromend

Als we voor een oeroude boom staan, roept dat in ons een gevoel op van respect en geborgenheid. De boom toont ons iets van zijn schoonheid, zijn stilte en sacraliteit. Hij is een spiegel voor de grootsheid van ons meest innerlijke wezen.

/ Filosofie

De boom en de mens zijn als broeders. Zoals hij rechtop staat tussen hemel en aarde is de boom een spiegel van de mens, een spiegel van de mens die wij kunnen worden.
Wij kunnen waarnemen hoe de bomen zich als 'broeders en zusters' tot ons verhouden.
Als wij ons verdiepen in het wezen van bomen, kunnen we signaturen ontdekken en wijsheden ontvangen over de levenswetten en over de dynamiek van bewustwording tussen hemel en aarde.

Rechtop tussen hemel en aarde

Het rechtop staan, het opgerichte bewegen was een enorme stap in de evolutie. Van miljoenen soorten zijn alleen de mens en zijn onmiddellijke voorlopers erin geslaagd zich rechtop voort te bewegen. Als baby moeten we deze stap in onze ontwikkeling nog een keer overdoen, beginnen we als viervoeter en leren dan geleidelijk rechtop te gaan staan. In het plantenrijk staan alleen de bomen (en hun onmiddellijke voorlopers de grassoorten en aren) zo verticaal als de mensen, zij reiken in hun verschijning omhoog uit de plantenvegetatie.
'De boom is de mens onder de planten', zo verwoordde het eens de klankenonderzoeker en musicus Joachim-Ernst Berendt.[1]
Tussen hemel en aarde strekt zich een weg uit, een 'straat'. Een energiestroom vloeit opwaarts en neerwaarts. De boomwortels sturen voedsel en kracht op een reis naar boven, de bladeren nemen met het bladgroen kooldioxide en zonne-energie op uit de lucht, verwerken dat tot water en suiker (glucose) en sturen een taai vloeibaar druivensuikersap naar de wortels beneden. Opwaarts stroomt dan weer de zuurstof die door de bladeren wordt afgegeven.[2]
Ook in de mens bestaat een energetische 'straat', links en rechts van de ruggengraat. Hij omvat twee zenuwstrengen die samen een scheppend-openbarende en zich steeds vernieuwende energiestroom verbijzonderen en rondom ons een hoog vibrerend energie- en bewustzijnsveld veroorzaken.[3]

Yggdrasil – de boom van de werelden

In de Germaanse mythologie is er sprake van Yggdrasil, de es van de werelden. De boom van de werelden staat in het midden van de wereld en maakt als wereld-as de verbinding tussen de drie niveaus van hemel, middenwereld en onderwereld. Ook door ons als mensen loopt zo een wereld-as. Wij zijn het verbindingsstuk tussen hemel en aarde. Geestelijk gezien worden wij doorstroomd door een zich voortdurend vernieuwende energiestroom tussen de polen aardelogos (de goddelijke kern van de aarde) en zonnelogos.
Yggdrasil, de es van de werelden, is een beeld voor de totale schepping. Hij is ook een metafoor voor het leven zelf: voor het vergaan en het ontstaan en het zich voortdurend vernieuwen. De dieren bij de boom drinken van zijn levenskracht, de drie nornen (schikgodinnen) besprenkelen hen met het heilig water van de oerbron en schenken hun steeds weer nieuwe kracht. Yggdrasil is altijd groen, omdat zijn leven zich steeds op geheimzinnige wijze hernieuwt. Op deze manier wordt de es van de werelden een symbool voor onsterfelijkheid. Voor ons mensen is hij een spiegel. Wij worden uitgenodigd een transformatieproces door te maken en zo een 'kosmische mens' te worden die een bewustzijn ontwikkelt dat verder reikt dan het tijdruimtelijke. De mythe

▷	TEKST: BURKHARD LEWE
▷	LAND: DUITSLAND
▷	BEELD: JOHANNES PLENIO
▷	RUBRIEK: FILOSOFIE

van Yggdrasil geeft ons aanwijzingen op welke manier dit kan gebeuren:
Odin hangt zich op aan deze boom van de werelden; gedurende in totaal negen dagen en nachten maakt hij zichzelf en zijn speer met koorden vast aan de boom en geeft zich zo aan hem gevangen. Odin maakt zichzelf tot offer en dat doet hij omdat hij vermoedt dat hij op deze manier het geheime weten van de wereld-es ontvangen zal, dat in zijn wortels verborgen ligt.
Voor Odin is de wereld-es een offerboom en tegelijk een boom-van-kennis. Negen dagen en nachten lang hangt hij zonder eten of drinken met het hoofd naar beneden aan de offerboom en verwondt zich met zijn eigen speer. Na deze tijd valt hij tussen de wortels van de boom. Daar wordt hem de geheime wijsheid geschonken. In de Germaanse mythologie is negen een betekenisvol cijfer. Het staat voor de negen niveaus van zijn, de negen dimensies van bewustzijn.
Wat is de betekenis van de wortels? In de Yggdrasil-mythe wonen aan de voet van de boom de drie schikgodinnen Urd (het lot), Verdandi (het wordende) en Skuld (dat wat zijn moet). Deze drievuldigheid van het vrouwelijke houdt het geheim van het leven voor zich en geeft het enkel door aan wie zich door een volledig zelfoffer bewijst als geschikt en volhardend.
Wat betekent deze oude Germaanse boommythe voor ons leven?

Kwetsuur en bewustzijn

Iedere boom heeft een kwetsbare plek. Het is tegenwoordig bekend dat de stromende, watervoerende laag niet beschadigd mag worden, anders sterft de boom. Zijn energiestroom zou onderbroken worden. Op een vergelijkbare manier is het voor ons mensen van essentieel belang de innerlijke energiestroom voortdurend gaande te houden en hem van beschadigingen, blokkeringen, overtuigingen te bevrijden.
‘Vraag jezelf telkens als het slecht met je gaat eerlijk af of je niet verleid wordt buitenom, bovenover of vlak ernaast voorbij te sluipen in plaats van te gronde te gaan. Iedere lafheid die dat doet, straft ons, doordat het leven dag aan dag ondraaglijker en zwaarder wordt. Te gronde gaan betekent echter niet: vernietigd worden, verbreken, ondergaan, maar wel onderduiken. Je zou in het leven tot op de bodem moeten gaan en dan ontdekken hoe het leven plots zo eenvoudig is.’ [4]
Op wonderlijke wijze toont de boom ons de spanningsboog tussen ademen in het licht en geaard zijn. Zijn voornaamste voeding komt van boven, uit het licht. Zonlicht wordt omgezet en tot diep in de aarde geleid. Ook wij mensen staan zo in een voortdurende wisseling tussen geestelijk ademen in het licht, het licht ervaren en het afdalen in de diepte van het onderbewustzijn (van het wortelstelsel).
Deze polen hebben iets gemeenschappelijks: noch boven, noch beneden kunnen wij doordringen met onze wil en daar ingrijpen.
Negen dagen en nachten hangt Odin met het hoofd naar beneden aan de offerboom.
In het onderbewustzijn bevinden zich de kwetsuren, dieper nog daaronder de oerwonde.
Het licht wordt ons ‘daarboven’ als een geschenk aangereikt. Wij kunnen ons daarvoor enkel openstellen. Elke inspanning, elke doelgerichte handeling zou deze lichtstroom verstoren. Op eenzelfde manier gaat het er ook aan

toe bij de andere pool. Uit het onderbewustzijn stijgen beelden, oude wonden en kwetsuren op. Hier is de totale voorraad opgeslagen van bewustzijnslagen uit eerdere incarnaties, alle oude kwetsuren, van de oerwonde tot de concreet ervaren individuele wonden en littekenweefsel. Deze korsten en wonden willen opgelost, verlost, waargenomen (!) worden.

Maar dat kan niet door de wil gedreven strategisch gebeuren. Zouden wij een 'plan' willen bedenken voor het oplossen van deze kwetsuren – waaronder de collectieve en individuele oerwonde – dan zouden wij reddeloos verloren zijn. Wij zouden volledig overspoeld worden door een meervoudige pijn die wij niet zouden verdragen, niet verwerken kunnen.

Daarvoor is het nodig dat wij in een stervensproces – zoals Odin – het zelf, onze eigenwilligheid, offeren. Bloed en water moeten uit de oerwonde vloeien als teken van onze innerlijke reiniging. 'Zie de waarheid en ken haar!'

In het Evangelie van Philippus staat: 'Zolang de wortel van het kwaad verborgen blijft, is zij sterk. Wordt zij echter herkend, dan lost ze op. Wordt ze zichtbaar, dan verdwijnt ze (…) De bijl is er niet om af te kappen. Wat afgekapt wordt, groeit opnieuw aan.
(…) De wortel van het kwaad (…) wordt uitgerukt als wij die herkennen. Herkennen wij hem niet dan woekert hij verder in ons.[5]

Voor de in ons geplande ontplooiing van het bewustzijn moeten wij – zoals Jezus Christus – opstijgen en afdalen ('Afgedaald in het rijk van de dood, opgestaan ten derden dage…'). Het is het centrale christelijke heilsgeheim dat aan de opstanding (*anastasis*) van Jezus een afdalen (*katabasis*) in het dodenrijk vooraf moet gaan. Daarvoor hebben wij eerst een sterke binding met de lichtwereld nodig, een inademen van reine lichtether. Geladen met deze lichtkracht kunnen wij dan in het diepste diep afdalen, 'onderduiken', 'te gronde gaan'. In de 'schijnwerper' van het geestelijke licht wordt ons in onze 'kelder' een en ander van ons oerverleden getoond. Het wordt wakker in ons; niet alles in een keer, want dat zou ons volledig van ons stuk brengen, dat zouden we nooit kunnen verdragen. Steeds alleen een klein deel dat we op basis van onze eerdere lichtervaring kunnen verwerken. We staan voor onze duistere dubbelganger, onze schaduw.

Verwerken, dat is: aanvaarden wat er is. Rouw bedrijven voor dat wat is gebeurd en in het onderbewustzijn opgeslagen, wat zich aan ons vertoont als een uitdrukking van de oerwonde. We staan in zekere mate voor ons schaduwbeeld. We staan aan de afgrond voor de duistere dubbelganger, onze tegenstander, onze schaduw. Deze schaduw kan echter veranderen. Als hij eenvoudigweg alleen maar gezien wordt, zonder hem aan de kant te willen zetten, kan hij tot een geweldig lichtpotentieel worden, een potentieel aan wijsheid.

In een rozenkruisritual wordt gesteld: 'Zie de waarheid en aanvaard haar. De waarheid overwint. Door waarheid openen zich de godenpaden. Door waarheid komt de trooster tot ons. Door waarheid daalt de wijsheid in ons neer.'

Na elke afdaling in de diepte van het onderbewustzijn voert de weg opnieuw omhoog en worden wij door het geestelijke licht gesterkt en van nieuwe kracht en inzicht voorzien. Zo kunnen we dan meteen nogmaals neerwaarts worden gevoerd naar onze 'onderste pool', naar nog meer en nog diepere lagen

Schadauw en licht bereiden **de weg voor een goddelijke geboorte uit de materie**

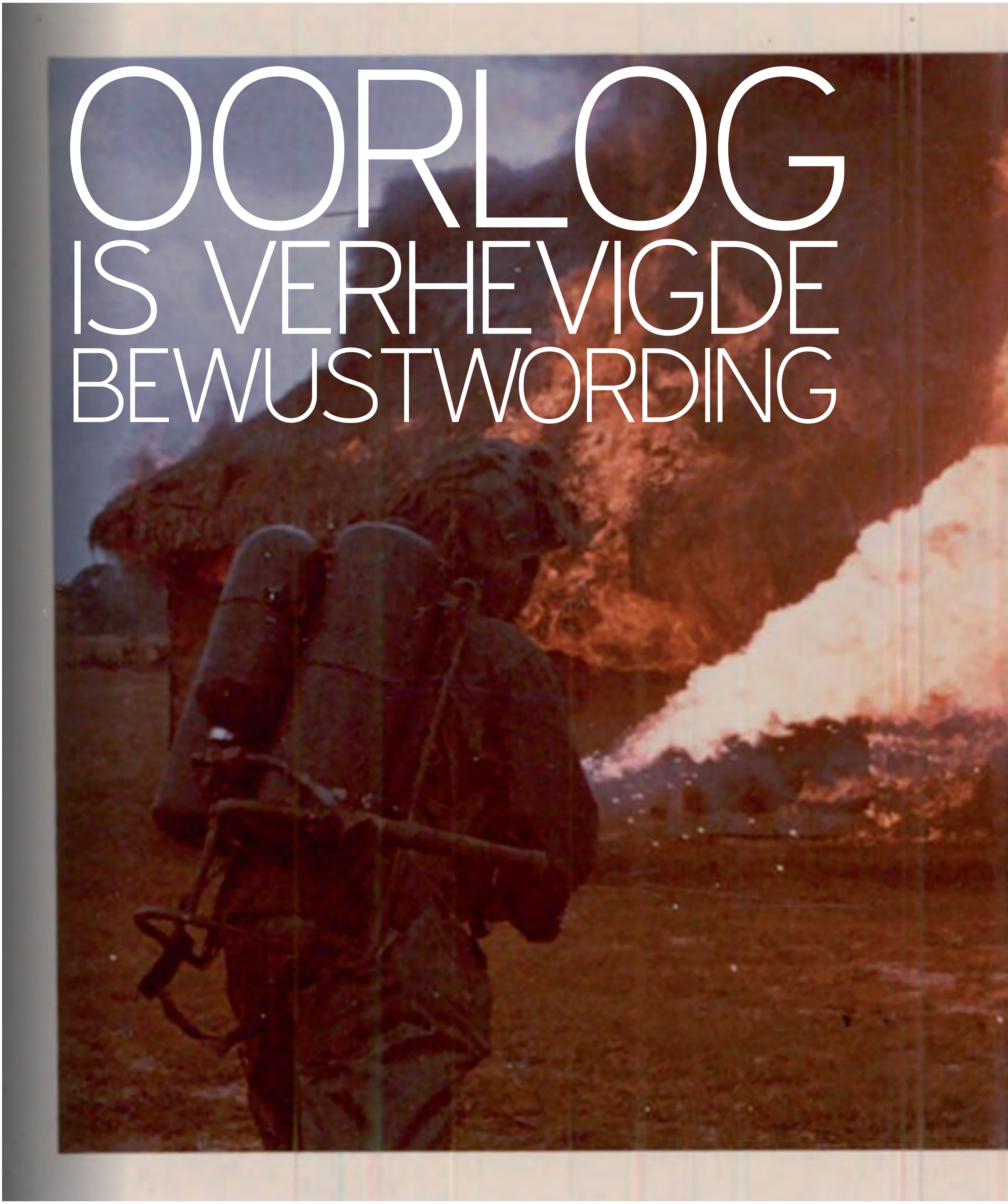
van de 'oerwonde', de oer-scheiding van het licht. Voor het voortschrijdend bewustzijn zijn dit niet langer alleen de individuele kwetsuren maar ook de collectieve patronen, de collectieve schaduw, die miljoenen oude wonden, die de mensheid zichzelf in haar levensveld, de zo kwetsbare en van lijden vervulde aarde, heeft toegebracht.
Het geheim van de wortel, van de oergrond.
Op een indrukwekkende manier beschrijft Satprem het essentiële geheim van de Indiase wijsheidsleraar Sri Aurobindo: Hoe dichter men de top nadert, hoe meer men de bodem raakt. Het bewustzijn breidt zich in beide richtingen uit.
'De demarcatielijn van het bovenbewuste wijkt naar boven en die van het onderbewuste wijkt naar beneden.
Alles wordt verlicht en uitgebreid, maar tevens gebundeld en geconcentreerd in een scherp en donker punt, dat steeds kritieker en urgenter wordt, als had men gedurende jaren en jaren – door het ganse leven heen – rond hetzelfde probleem gedraaid zonder het ooit werkelijk aan te raken. En plots staat het daar dan, gevangen op de bodem van de groeve en wentelt zich in het licht – alle boosheid van de wereld in één punt!
Het uur van het geheim nadert… Inderdaad is het een gouden wet, een onverzettelijke vooropstelling, die ons zowel opwaarts als neerwaarts trekt, naar de diepste gronden van het onderbewuste en het onbewuste tot op het springende punt, de gordiaanse knoop van leven en dood, van schaduw en licht, waarin het geheim op ons wacht.' [6]

Mira Alfasse (de Moeder), de vrouw naast Sri Aurobindo, doet verslag van het onderzoek van dit 'donkerste punt': 'Op de ruwste ondergrond van het onderbewuste, daar waar het het stugst, het nauwst en het beklemmendst is, stapte ik op een almachtige veer die mij in één klap naar buiten slingerde in een onmetelijkheid van vorm en grenzen, waar de zaden van een nieuwe wereld trillen.'

Satprem vat het geheim van het leven met de volgende woorden samen:
De schaduw en het licht, het goede en het kwaad bereiden de weg voor een goddelijke geboorte in de materie voor; de dag en de nacht voeden beiden het goddelijke kind.' [7]
Hierin is de sleutel gelegen voor transformatie. Geestkracht vloeit – door ons – tot in het diepste diep van de materie. Geest doet – door ons – bewustzijn in de materie ontstaan. Wanneer wij de geboorte van het goddelijke kind in ons laten gebeuren, worden wij als mens voor de mogelijkheid gesteld een droom te leven en te verwerkelijken. Wij worden tezelfdertijd de 'altijd groene' wereld-es en kunnen – rechtop staande in het midden van de kosmos – in de wereld, midden in de materie, van helende en zegenrijke invloed zijn en alle schepselen om ons heen bescherming en geborgenheid bieden.

1. Berendt, Joachim-Ernst, *Es gibt keinen Weg, Nur Gehen*, Frankfurt/M. 1999
2. Kiedrowski, Rainer, *Bäume dieser Welt*, Augsburg 2000
3. Rijckenborgh, J. van, *De komende nieuwe mens*, Rozekruis Pers, 1999
4. Engelhardt, Wilhelm, (leraar en cantor, 1857-1935), *Aphorismensammlung*, https://www.aphorismen.de
5. *Evangelium nach Philippus*, in: wat moet hier staan?
6. Satprem Sri Aurobindo oder: Das Abenteuer des Bewusstseins, Gladenbach 1991
7. Mira Alfassa, geciteerd volgens Satprem a.a.O.

OORLOG IS VERHEVIGDE BEWUSTWORDING

▷	TEKST: ANNEKE STOKMAN
▷	LAND: NEDERLAND
▷	BEELD: WAR. FOTO AP
▷	RUBRIEK: TIJDGEEST

We gaan als mensheid een weg door het bestaan in een voortdurende stroom van verandering in de tijd. Die verandering, die slingerbeweging is een wetmatigheid: in de geschiedenis, in het heden, in ieder land, in ieder volk, in ieder mens.

/ Tijdgeest

Die verandering op zich is niet het doel van ons mens-zijn. Wel kan elke verandering aanleiding zijn om er vragen bij te stellen. *We lijken* in de schepping *het enige wezen* dat zich dat kan afvragen: waarom? Wat is het doel van ons bestaan, van al die ervaringen? Eigenlijk is deze vraag stéllen al het begin van bewustwording, als eerste doel, waar velen niet eens aan toe komen. Zij hebben geen behoefte om de waaromvraag te stellen, zij verklaren hun eigen welbevinden tot doel, of ze laten een kerk of ideologie het antwoord geven en voegen zich daarnaar.
Wie goed kijkt naar wat er in de wereld gebeurt, kan tot de conclusie komen dat alles vroeg of laat *steeds* in zijn tegendeel verkeert. Wat naar rechts beweegt, komt na korte of lange tijd weer helemaal links uit: een slingerbeweging. Dit kan verwarring opwekken *en* cynisme. Of het kan tot nieuwe inzichten leiden, bijvoorbeeld dat die wisselingen tot doel hebben bij te dragen aan bewustwording. Want bewustwording is groei, anders is er geen leven: stilstand is achteruitgang. Telkens zullen we zo ervaren dat er twee kanten zitten aan het leven, vreugde en verdriet, regen en zonneschijn, rustig voortleven en dan weer

opgeschrikt worden, door ziekte, honger of dood, of opgejaagd worden door oorlog of natuurrampen. Zo kunnen we ons bewust worden van de tweevoudigheid, in onszelf en van de wereld.
Die tweevoudigheid zit dus ook ín ons. Goed en kwaad, liefde en haat, we worden er niet alleen mee geconfronteerd, we dragen ze in ons. Zo is het leven een bron van spanningen waar iedereen aan onderworpen is en iedereen ook weer aan bijdraagt. Deze spanningen bouwen zich op in de atmosfeer en natuurwetmatig gezien moet er dan ook weer een ontlading volgen. Veel wat werd opgebouwd zal daarbij weer worden afgebroken, ook letterlijk en dat gaat altijd met geweld gepaard. Ziedaar, de volgende oorlog. Het lijkt onvermijdelijk dat er van alles kapot zal gaan, huizen, gebouwen, infrastructuur, en ja, ook (veel) mensen.
Het woord onvermijdelijk past hierbij, in die zin dat wij het nodig lijken te hebben om ons bewust te worden van die tweevoudigheid en te begrijpen dat er een uitweg is. Is er dan een uitweg, in de vorm van terugkeer naar de wereld van de eenheid? Het lijkt niet voor de mens weggelegd. Zolang het leven blijft bestaan uit de cyclus van spanning opvoeren, de wapenproductie opvoeren, de snelheid van het internet opvoeren, de economie van de grenzeloze groei hanteren, het ego voeden enzovoort, zal er in de cyclus ook weer een moment komen dat we als mens de onvermijdelijke ontlading daarvan ondergaan.
Vervolgens gaan we 'helpen'. De vrijgevigheid en betrokkenheid sluiten aan bij de behoefte om goed te doen. Maar ook dit goedbedoelende helpen houdt de slingerbeweging in gang.
Over het geweld meldt een parafrasering van C. van Dijk op de oeroude wijsheid van Lao Zi (vers 31 van de Daodedjing):

Geweld is werktuig van het kwaad
Het stapelt buskruit in de spleten,
En sissend gloeiend smeult de haat
Tot 't bolwerk is uiteengereten.

Maar dit geweld is niet de kracht,
Die 't weefsel weder op doet bouwen,
En 't schrijnend wonde-leed verzacht,
De kracht die innerlijk leert schouwen.

Wat is die kracht die innerlijk leert schouwen? Zij is *geen* onderdeel van de slingerbeweging, zij komt uit de wereld van de eenheid en heeft een aanrakingspunt in ons hart. Wie ontvankelijk is voor die kracht kan haar aanwenden om aan de slingerbeweging een einde te maken; de uitingen van haat en liefde als actie en reactie te stoppen. In ons hart ligt het omwendingspunt. Hoe zit dat dan, met die slingerbeweging van haat naar liefde naar haat? Hoe kunnen we daar los van komen?
Laozi zegt in zijn Daodejing hfdst. 5: 'De alopenbaring is niet menslievend.' Dat kan nogal schokkend overkomen. Jan van Rijckenborgh zegt hierover: 'Hieruit valt maar één conclusie te trekken: namelijk wanneer de Bijbel over liefde spreekt en zegt: 'God is liefde',

Een hart waarin Inzicht woont, is altijd vol vrede, zelfs te midden van een door oorlog bedwelmde wereld Mirdad

er iets totaal anders wordt bedoeld dan u ermee kunt bedoelen.' Gods liefde is Licht. Het is een liefde die bijdraagt aan de bewustwording van de tweevoudigheid, en die het licht schenkt aan wie verlangt terug te keren tot de eenheid, tot het ware mens-zijn.
Wij zullen moeten leven met het idee dat liefde zoals wij die kennen, haat voortbrengt. Of, zoals Laozi zegt (hfdst. 2): 'Het mooie baart altijd het lelijke.'
En de haat is het bewijs dat de Liefde een voor de mens onbekende grootheid is, die in deze wereld niet te vinden is. Wie liefde cultiveert, cultiveert haat, dat is wetmatigheid. De schalen van liefde en haat zijn voortdurend in beweging en nimmer tot stilstand te brengen. En zo, zegt J. van Rijckenborgh, worden beurtelings liefde en haat in een of andere vorm opgewekt en wordt de mens 'de stoker van zijn eigen levenshel'.
Kunt u zich nu voorstellen dat Tao, of Dao, daarbuiten staat?
En toch is er hoop om ooit weer tot de eenheid terug te keren, om de ware liefde van de ziel te leren kennen, ja, die liefde weer te zijn. Daartoe is eerst bewustwording nodig van de verhouding van Dao met de wereld van tegenstellingen. Dan kan oorlog gezien worden als verhevigde bewustwording van de hel die deze wereld kan zijn.
Wat kunnen we doen als we niet langer mee willen draaien in die cyclus waar de mens in gevangen ligt? Er is één antwoord dat door de wijsheidsleraren van alle tijden gegeven is: ingaan in de stilte van het innerlijke evenwicht, ons niet mee laten slepen in de emoties die steeds verder worden opgeblazen. Alleen in de zuiverheid van de innerlijke stilte ligt het begin van bewustwording van het doel van het mens-zijn: bouwen aan de nieuwe ziel, opgeven van het ik, luisteren met het innerlijke oor naar de zielefluisteringen, afkomstig uit de wereld van de eenheid. Dan breekt in de nieuwgevormde ziel, die leeft vanuit de eenheid, het inzicht door hoe zélf die liefde te zijn, die liefde uit te dragen en de héle mensheid in liefde te omvatten.
Citaat van Catharose de Petri uit *Het levende woord*:
'Maakt God voor het kind Gods niet overduidelijk dat hij een groots plan heeft met wereld en mensheid? En kennen wij niet de juistheid van het woord: dat God niet laat varen het werk zijner handen? Het plan voor ons, zijn kinderen, moet uitgevoerd worden.
Alle spanningen, alle smarten in deze wereld zijn het gevolg van het verzet van de mens tegen het goddelijke plan, het verzet tegen zijn liefdedaden. Het protest tegen de goddelijke liefde spruit voort uit de begoocheling, en uit onkunde met betrekking tot het plan dat in Christus' kracht staat te lichten.'
Die begoocheling en die onkunde helpen doorbréken, is de taak voor wie het plan doorschouwt, daarbij de onvermijdelijkheid van oorlog aanvaardt, zich er niet door laat afleiden, maar zijn focus gericht houdt op het Licht. Om zo, met de innerlijke vermogens van het ontvangen zielelicht, iets te kunnen betekenen voor zijn medemens.

Perceptuele

Van zelfbegoocheling naar zelfverwerkelijking

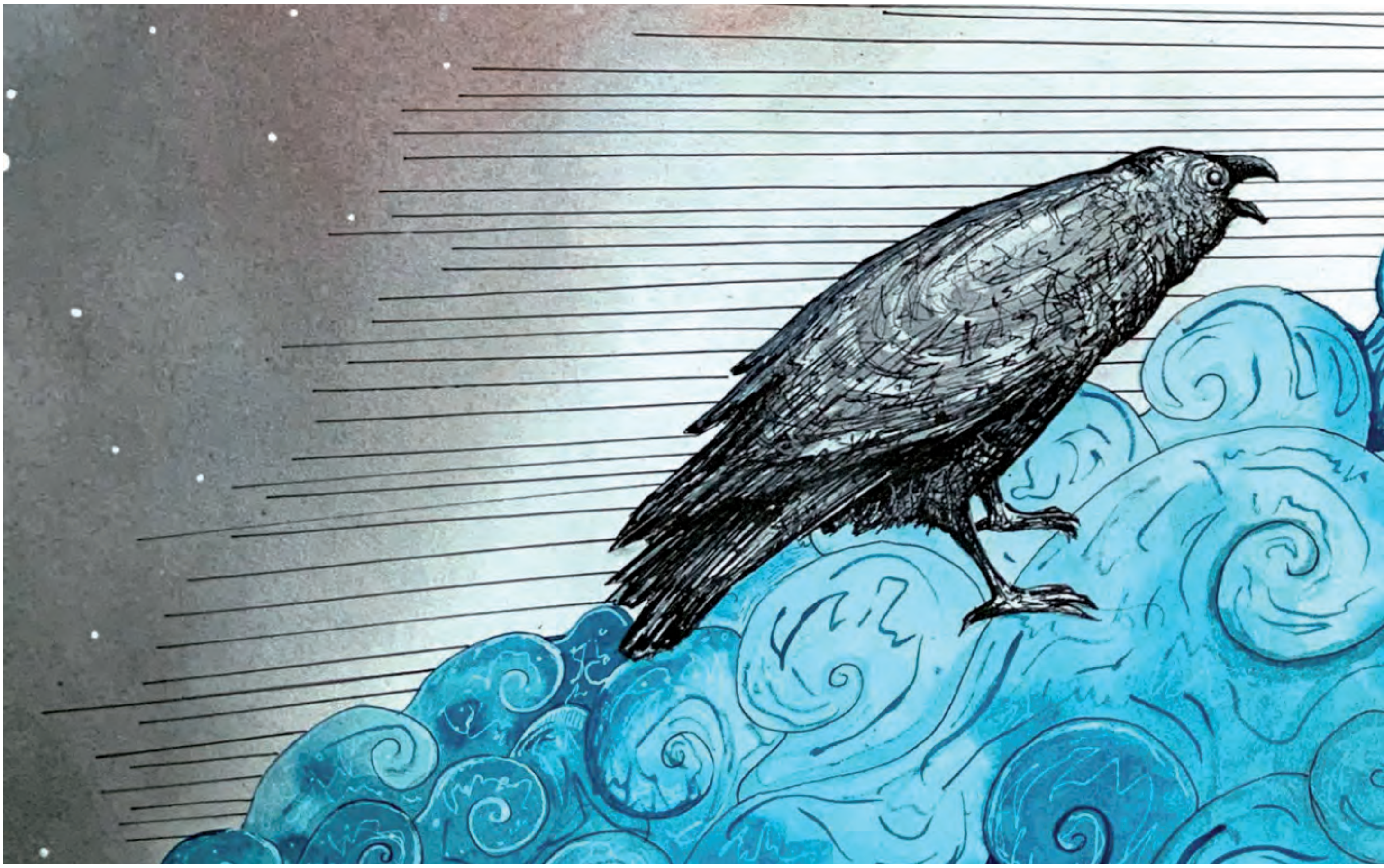

illusie

Een systematisch opgelegde onwetendheid houdt de mensheid gevangen in een perceptuele dienstbaarheid, die het mogelijk maakt dat in de huidige maatschappelijk-economische verhoudingen weinigen controle uitoefenen over zeer velen. Als we onszelf willen bevrijden van deze ‘tirannie’, zal eerst de sluier van de perceptuele illusie moeten worden weggenomen.

/ Waarneming

Het is geen nieuw inzicht dat waarneming afhankelijk is van wat wij als werkelijkheid opvatten. Daarin is duidelijk geworden dat er niet zoiets als 'vaste stof' bestaat: bij nader inzien wordt wat we waarnemen en voor werkelijkheid houden bepaald door elektromagnetische velden (van informatie) zoals in de negentiende eeuw al impliciet werd aangegeven door de theosofe H.P. Blavatsky.
Als je dus een schaal in je handen houdt, dan houd je een elektromagnetisch veld van informatie (een schaal) vast met elektromagnetische velden van informatie (je handen).
De ervaring van het 'aanraken' is een verbinding tussen verschillende elektromagnetische velden. De ervaring van de ogenschijnlijke 'vastheid' is in feite elektromagnetische weerstand tussen energievelden van verschillende frequenties of dichtheden. Waarneming van die weerstand is afhankelijk van de mate waarin onze hersenen de elektrische communicatie hebben gedecodeerd.
We horen niets, totdat de hersenen de elektrische communicatie vanuit onze oren hebben gedecodeerd. Mensen met een modern gehoorapparaat delen deze ervaring. Het zijn niet de oren die horen – dat doen de hersenen. Hetzelfde geldt voor zicht, smaak en reuk.

▷	TEKST:	FRANS SPAKMAN
▷	LAND:	NEDERLAND
▷	BEELD:	GRACE OWEN ART
▷	RUBRIEK:	WAARNEMING

Wat is (nog) echt

In de eerste Matrix-film zegt Morpheus tegen een ongelovige Neo: 'Wat is 'echt'? Hoe definieer je 'echt'? Als je het hebt over wat je kunt voelen, wat je kunt ruiken, proeven en zien, is 'echt' simpelweg de interpretatie van elektrische signalen door je hersenen.'

Wat wij als werkelijkheid opvatten, is sterk afhankelijk van de goede werking van de hersenen en voorts van de bijzonder te waarderen vijf zintuigen, die ons overigens maar een zeer beperkte frequentieband gunnen van wat er is in de 'grootste' werkelijkheid. Wat ze doen, de zintuigen, is dat ze de 'golfvorminformatie' decoderen naar elektrische informatie en deze vervolgens communiceren naar de hersenen.

Materie als verlaagde trillingsenergie

Wat we 'materie' noemen is in werkelijkheid energie, waarvan de trilling dusdanig is verlaagd dat onze zintuigen het kunnen 'waarnemen', wat derhalve betekent dat onze zintuigen het voor interpretatie door de hersenen geschikt maken.

Het is dus terecht dat er wat betreft de door mensen waarneembare werkelijkheid al sinds lange tijden wordt gesproken over *maya*, illusie, begoocheling. Het is een illusie die we met onze eigen hersenen weten op te roepen en die ons

sterk kan bepalen bij geaccepteerde beelden van een werkelijkheid die vaak gedeeld worden met mensen, met andere organismen. Waarbij we voor het gemak vergeten dat we minder dan één procent van het totale elektromagnetische spectrum zien en minder dan één procent van het akoestische spectrum horen. Scherper geformuleerd zou je kunnen zeggen dat er sprake is van 'zelfbegoocheling'.

Die zelfbegoocheling is erg groot omdat dit ook geldt voor de schaal van perceptieprogrammering. Dit betekent niet dat

Vrijheid is het openstellen van de geest voor een ruimer bewustzijn

bijvoorbeeld de vorm van Italië die we als laars op ons netvlies hebben, onwerkelijk is, maar dat het beeld van hoe materie is gesitueerd onze perceptie domineert. Dat beeld is voor bewustzijnsontwikkeling in gnostieke zin evenwel nauwelijks relevant te noemen.

Er is geen lege ruimte

De kwantumfysica zegt dat 99,99999999 procent van wat 'gewone materie' wordt genoemd, lege ruimte is. In feite is ruimte (ook een illusie) niet leeg maar bruisend van energie die we niet kunnen zien. Er is geen ledige ruimte. Er is 'ruimte' (energie) die we kunnen zien en die noemen we de 'werkelijkheid'. En er is ruimte die we niet kunnen zien en die noemen we 'leegte'. Vrijwel de gehele oneindigheid van het bestaan gaat aan ons voorbij, want perceptueel zitten we geknecht in een heel smalle frequentieband die de wetenschap het 'visuele licht' noemt.
Het bijzondere menselijke lichaam en de hersenen vormen een biologische 'kwantumcomputer' en dat laatste geldt ook voor planeten, sterren en al het andere in onze werkelijkheid, en wel in de smalle frequentieband van dat visuele licht, als expressies van het 'kwantumcomputeruniversum' (KCU). Ons KCU is interactief, in de zin dat we informatie en percepties uit het energieconstruct opnemen en de eigen gedachten, percepties en emoties daarin plaatsen, die vervolgens inwerken op het universum.
Je zou kunnen zeggen dat we kwantumfysica hebben, omdat het universum een kwantumcomputer is. Het basisniveau van het universum is in door golfvorminformatie gedragen golven gelegen. De golfvormrealiteit is een serie kwantummogelijkheden en -waarschijnlijkheden en het is het bewustzijn (de perceptie) dat bepaalt welke van die waarschijnlijkheden en mogelijkheden in de energetische textuur van het kosmische internet als ervaren werkelijkheid verschijnt (als uiteengevallen golfvorm). John Wheeler, Nobelprijswinnaar natuurkunde, zei eenvoudig: 'Geen enkel verschijnsel is een echt verschijnsel totdat het een *waargenomen* verschijnsel is.'

We zijn onbegrensd…

Zo bezien is het universum als kwantumcomputer een golfvorminformatieveld. Wat wij doen is dat wij het universum van alle golfvorminformatievelden decoderen, het universum dat we 'denken te zien'. Het geweldige kosmische panorama dat zich lijkt te ontvouwen, bestaat alleen in de vorm die we 'zien' in een klein gebied aan de achterkant van onze hersenen. We lijken daarmee opgesloten in een nogal kleine frequentieband waarin we ons werkelijkheidsgevoel zelf opleggen. En vergeten daarbij dat we waarnemers zijn, bewustzijn; we zijn geen objecten, we hebben geen 'vastheid'. We zijn onbegrensd… Dat zijn we vergeten, of eigenlijk vergeet onze ratio dat en daarmee verstrikken we de totaliteit van wie we zijn in een vicieuze cirkel waar we tijdens ons leven maar zelden uitkomen.
Vrijheid evenwel, is het openstellen van de geest voor een ruimer bewustzijn en een veelvoud aan realiteiten, waar de menselijke omstandigheden in een heel ander licht kunnen worden bezien. Een gesloten, onvrije geest lijkt een staande golf die hardloopt op de plaats (*sur place*), nergens heen leidt en de 'leugen' accepteert.

De sluier van de perceptuele illusie wegnemen is daarom niet genoeg als niet tegelijkertijd de gerichtheid op de Bron wordt geactiveerd

Al Dat Is
De waarheid is het onbegrensde, oneindige bewustzijn, Al Dat Is, het oneindige zelf, gnostiek gesproken: de Vader. Het is een overkoepelend veld, dat het geheel van onze werkelijkheid omvat en werkzaam is voorbij wat wij ervaren als tijd en ruimte, voorbij de lichtsnelheid. Dit veld is allesdoordringend, vergelijkbaar met het reguliere wetenschappelijke concept van 'donkere materie/ energie'. Dit is bekend als het hermetisch zwart (Yourcenar, Robert Fludd, Paracelsus). Dat veld is als een duistere omarming van goddelijke kracht. Als verborgenheid van de goddelijke peilloosheid, althans voor onze zintuigen, voor de beperkte frequentieband van de vijf bekende zintuigen. Het is *En Soph* (het oneindige) dat geheel verborgen is. De *prima materia*, of oerchaos. De 'Vader' correspondeert met de stilte, met de stille stilte van de 'hogere eonen' van de gnostici. De hogere eonen stralen direct uit vanuit de eenheid van 'de Ene'. Er is geen afgescheidenheid of gewaarwording daarvan.
Onze 'perceptie' van die peilloosheid is een terugkeer naar de 'Vader', uiteindelijk naar het Oneindig Bewustzijn. Dat bewustzijn schenkt vanuit het hart aan de weg-terug een 'kosmos', een universum van de microkosmos, die volstrekt onafhankelijk is van decodering in een namaakwerkelijkheid. Want onze werkelijkheid is volgens gnostici een slechte kopie van de oorspronkelijke werkelijkheid.

Waarneming door de ziel
Hoe komen we nu tot waarneming van die oorspronkelijke en grootste werkelijkheid, als onze vijf zintuigen slechts leiden tot besef van begoocheling, tot zelfbegoocheling? Via een gecultiveerd, hoogstaand en abstract denken lukt het niet, terwijl er als mens, als *manas*, juist aan dat denkvermogen wordt gerefereerd.
Het gaat om wijsheid die de gerichtheid en de doelen van de(ze) wereld volledig heeft losgelaten, een 'Sophia' die denkt in genoemde stille stilte. Dat denken kan zich de magnetische krachten van de machthebbers dezer wereld bewust worden als uitbuiters van energie van mensenzielen. Dat denken in de stille stilte beseft de macht van archonten in het zienlijke en in het onzienlijke en kan een nieuwe bezieling baseren op gnosis, op de krachten van de oorsprong.
In principe kan iedere ziel die gerichtheid verwerven, maar in de praktijk blijft het overgrote merendeel van menselijke zielen zich uitsluitend baseren op de zelfbegoocheling die de vijf zintuigen mede bewerkstelligen. En het is uitsluitend de bezieling vanuit de Vaderwerkelijkheid die waarneming door de ziel – ware ziele-intuïtie – kan voortbrengen.
Daarom wordt ook wel gesproken over een 'nieuwe ziel' namelijk de ziel die 'nieuw' kan waarnemen en daarbij *niet* afhankelijk is van welke manipulatie van archontische sturing ook.
De zetel van die ziel – het onbegrensde

hart – maakt een ‘zien’ mogelijk, een zien dat perceptie manifesteert via de ziele-intuïtie in de vierde hersenholte, terwijl zij elke waarneming van buiten herkent als maya. Die ziele-intuïtie moet leren omgaan met de kosmische vuurkracht van de Vader, met de elektrische vuurether, want er kan zich best een sterke emotionele ‘ontlading’ voordoen die het vuur weer blust. Dan is het belangrijk te begrijpen waarom de ziel ‘niet ontroerd’ dient te zijn, dat wil zeggen in het evenwicht van de ziel die vuurkracht te ondergaan en het proces naar kosmisch waarnemen via de *pinealis* (pijnappelklier) te geleiden.
Dit betreft een geestelijk waarnemen, waartoe elk mens zichzelf met behulp van de Christuskracht uitnodigt. Dit geestelijk waarnemen is afhankelijk van een nog niet verschrompelde en niet-verkalkte pijnappelklier. Het gaat er daarbij om dat de krachten die een ‘wakker worden’ van de pijnappel ondermijnen, tegenstreven en zelfs onmogelijk proberen te maken, op tijd herkend worden in het zienlijke en in het onzienlijke. Dat kan alleen als in ieder geval de ziele-intuïtie in hoge mate ‘werkt’, Bijbels gezegd: als geproefd kan worden of de geest die zich aandient ‘uit God’ is. Is het bijvoorbeeld een geest die appelleert aan angst, aan volledige controle, aan volledige veiligheid, aan gehoorzaamheid in een bevelstructuur, aan ‘complete’ zorg, dan wéét de ziel dat gepoogd wordt de zelfverwerkelijking te ondermijnen, af te leiden, te verleiden, te traineren, en de ziele-energie daardoor te bewegen etherkrachten af te staan, bewust of onbewust, aan de ‘controlegeest’ die in diepste wezen archontisch genoemd kan worden.
De ontwikkeling van kunstmatige intelligentie gaat in de richting van deze archontische intelligentie, zodat AI (*artificial intelligence*) uiteindelijk AI (archontische intelligentie) zal kunnen worden.

Het feest van de eenheid met het AL

Zelfverwerkelijking maakt ons evenwel bewust dat ons ware zelf *spirit* is – de verbinding met en emanatie vanuit de Bron. Onafhankelijk van de waarneming van de vijf zintuigen, autonoom vanuit een liefdevol hart. Onafhankelijk ook van technische hulpmiddelen en verslavende apparaten. Aldous Huxley, de in 1963 overleden schrijver van de boeken *The doors of Perception* en het beroemde *Brave New World*, wist dat er uiteindelijk in de wereld een verslaving aan technologie zou ontstaan: ‘De mensen zullen van hun onderdrukking gaan houden, ze zullen de technologie gaan vereren die hen zal ontdoen van hun capaciteiten om na te denken.’
De sluier van de perceptuele illusie wegnemen is daarom niet genoeg als niet tegelijk de gerichtheid op de Bron wordt geactiveerd. Daarbij begint de capaciteit om na te denken in het hart: primair is het denken met het hart voorwaarde om uiteindelijk de ziel en haar intuïtie te kunnen ‘wekken’ en het vuurproces te starten. Als daarna de pinealisvuurkring kan worden ontstoken na een volgehouden zielestreven, ontsluit zich de ‘kosmos van het al’, het universum waarin het buiten en binnen, het boven en beneden hun plaats in geestelijke zin hebben gevonden en de microkosmos het feest van de eenheid met het AL kan vieren.

Aan de moedigen behoort de wereld

▷	TEKST:	KLAUS BIELAU, GRAZ
▷	LAND:	OOSTENRIJK
▷	BEELD:	NADA HARIB
▷	RUBRIEK:	TIJDGEEST

Een onderzoek naar wat vrijheid eigenlijk is, vereist het afschudden van oude gehechtheden, uiterlijke ketenen, en de dwang van innerlijke demonen op te lossen in een nieuw bewustzijnslicht.

/ Tijdgeest

Aan de moedigen behoort de wereld – het is een oud spreekwoord, en zo is het in feite ook, aan de moedigen behoort de wereld werkelijk. Laten we eerst kijken naar wat die wereld is – die wereld is in de eerste plaats onze planeet aarde. De veroveraars van de voorbije eeuwen onderwierpen de wereld, dat wil zeggen vreemde landen en volkeren, die niet hun bezit waren. Nietsontziende, zogenaamd moedige vechters onderwierpen andere continenten in dienst van kerk en koning. Daar willen we het niet over hebben, maar we willen verstaan onder 'wereld' de kleine wereld, de microkosmos. De mens heeft de opdracht weer bewust deel te gaan uitmaken, bewust zelfverantwoordelijk mede-vormgever van het universum te worden en te zijn. En juist in de tijd die we nu meemaken, wordt het velen duidelijk dat we niemand en niets meer vertrouwen

Faiham Ebna Sharif fotografeert het leven van theeplukkers in Bangladesh, waarmee ze aandacht vraagt voor een moderne manier van gedwongen arbeid, een vorm van exploitatie die wortelt in het koloniaal verleden. @Prins Claus Foundation

> De enige manier om met een onvrije wereld om te gaan, is zelf absoluut vrij te worden, zodat je kale existentie al een actie van rebellie is.
>
> Albert Camus

kunnen, wat men ook tracht ons van buitenaf als waarheid en noodzaak in te prenten. Dat wil zeggen dat de oproep 'Onderzoek alles en behoud het goede' meer dan ooit een levensnoodzaak wordt voor de mens die ervaart dat het om wat anders gaat. Dat andere ervaren we bijna allemaal in een of andere vorm als verlangen, als vermoeden van iets moois, volkomens, eeuwigs, het verlangen naar het zieletehuis, naar het nirwana of het paradijs.
Dit vermoeden van geluk en vreugde dragen we in ons en de meer bewust wordende mens tracht het ook in zijn leven na te leven, meestal volgens de eenvoudige regel: alles wat je denkt, zegt, doet, ben je zelf en de vruchten ervan vallen je in de schoot. Het is bijna overbodig over deze regel na te denken, zo vanzelfsprekend is het – en toch kan niemand van ons zeggen dat het bij voorbaat eenvoudig zou zijn. Wij zijn over lange tijdsperioden eigenlijk zeer onvrij, dat wil zeggen we worden geleefd door een onnoemelijk aantal sensaties, oude voorstellingen, maatschappelijke patronen, die allemaal uit oud bijgeloof voortkomen, een systeem van waarden die ons weliswaar onvrij maken, maar zekerheden bieden.
De puberteit zou voor de jongere de periode moeten zijn om vrij te komen van de dwang van gewoonten, voorstellingen en levensplannen van de ouders, ja van alle autoriteiten. Hebben wij als volwassene deze stap in feite gedaan, of hangen we nog steeds in het net van geliefde collectieve onvrijheden? Volwassen worden en ontwaken liggen dicht naast elkaar.
We hebben het over moed, bemoedigen, moed vatten. In het Frans/Italiaans/Engels courage/coraggio/courage. Hier is het verband duidelijk met het hart (le coeur). Denk aan de uitdrukking: een hart onder de riem steken.
Aan de moedigen behoort de wereld … op een gegeven moment houden we ermee op de wereld aan de buitenkant verder te willen ontdekken; ergens leren we door onze ervaringen dat het paradijs niet bestaat, nergens, als we het niet gaan zoeken in ons. En als we

We worden geleefd door een onnoemelijk aantal oude voorstellingen en maatschappelijke patronen, die allemaal uit oud bijgeloof voortkomen

Het licht is de kompasnaald en moed is de houding die tot vrijheid voert

in onszelf speuren, dan ontwaakt onze belangstelling voor filosofie en spiritualiteit en dergelijke – en we doen de vaak zo vreugdevolle ervaring op dat werkelijk alles in ons IS. Daarover spreken de meesters, daarvan vertellen op talloze plaatsen kunst, literatuur, en toegankelijke wetenschap. Om dichter te naderen tot dat wat we vermoeden, moeten we de moed opbrengen ons ook te interesseren voor de kelder, voor de donkere kanten, de schaduwen. Nee, niet jij en ik, niet wij moeten onze duisternis verlichten, dat is vanouds onmogelijk, wij moeten ons ervan bewust worden dat dit licht in ons te vinden is – en zo wordt het duidelijk dat we het licht ruimte moeten geven, het licht moeten volgen. Het licht is de kompasnaald – en nu staat het geheim duidelijk voor ons: vrijheid is nu, is levend heden – en moed, niet overmoed, niet kleinmoedigheid, eerder zachtmoedigheid of deemoed, die mogelijk worden door herkennen, begrijpen van de samenhangen – dat is de houding die tot vrijheid voert. En vrijheid in hoge, geestelijke zin betekent vrede, diepe verbondenheid en geluk, stralend geluk, dat alle conflicten van het uiterlijke leven doet vergeten, ja langzaam doet oplossen.

Volkomen vrijheid is er alleen voor de ziel van de mens, alleen in het eeuwige nu.
Als de tijd tracht te strijden met het heden, blijft ze altijd verliezer in de zelf geschapen gevangenis; juister: proberen wij mensen ons met ons bezorgde denken te wapenen tegen het licht des levens, dan blijven we gevangen in de gevangenis van dat labyrint dat we zelf voortdurend scheppen.
Zonder moed geen vrijheid.
Moed om te herkennen,
moed om de dwaalleren en vergissingen af te kappen,
moed om zich af te keren van het verkeerd-aangename,
moed ook om de gevolgen van deze afkering op zich te nemen, in het zekere weten dat dit de enige weg tot vrijheid kan zijn.

> Zijn we al bezig te ontwaken in de scheppende, creatieve, zelfverantwoordelijk-autonome modus, zoals de bedoeling van het universum met ons is?
> Toen ik uit de cel door de deur in de richting van de vrijheid ging, wist ik dat ik mijn verbittering en mijn haat achter me moest laten, anders zou ik mijn leven lang gevangen blijven.
> Nelson Mandela

Harib Nada (openingsfoto) is lid van Women Photograph en van de African Photojournalism Database (APJD) Regelmatig wordt werk van haar gepubliceerd in CBS News, PhotoVogue en de Washington Post

▷	TEKST:	JÓN KALMAN STEFÁNSSON
▷	LAND:	IJSLAND
▷	BEELD:	SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM
▷	RUBRIEK:	CITAAT

Jón Kalman Stefánsson

H

‘Het belangrijkste is dat de dingen die een blijvend effect op je hebben, diepgaande gevoelens, vervelende ervaringen, tegenslagen, intens geluk – beproevingen of geweld die in de samenleving of in jouw wereld erin hakken – je zo diep kunnen raken dat ze in de genen worden geperst, vervolgens van generatie op generatie worden doorgegeven en zodoende degenen vormen die nog niet geboren zijn. Dat is een natuurwet. Ze dragen het enthousiasme, de herinneringen, ervaringen en tegenslagen van de ene ziel over naar de andere en op die manier leven sommigen van ons verder, lang nadat wij zijn verdwenen, zelfs helemaal vergeten. Het verleden zit dus altijd in ons. Het is een onzichtbaar, geheimzinnig continent dat je soms in half-wakkere toestand tegenkomt. Een continent met bergen en zeeën die een constante invloed hebben op het weer en de lichtstralen in je binnenste.’

Jouw afwezigheid is duisternis
Ambo Anthos Amsterdam 2022
(ISBN 9789026356094)

Over de auteur:
Hij werd in 1963 geboren in Reykjavik, IJsland. Hij leefde ook een aantal jaren in Denemarken. Hij behoort tot de grootste Europese schrijvers van deze tijd. In een poëtische en beeldende stijl schreef hij romans die zich afspelen in IJsland. In 2017 kreeg hij de Man Booker International Prize voor *Vissen hebben geen voeten*.

Mij zijn in

Als een vederlicht weefsel, een zijden spinsel waaraan met schering en inslag en zorgvuldige steekjes kleurdraden doorheen zijn getrokken. Zodat het doek, een waaiende golving in de wind, het verhaal vertelt van die vele levens die ooit waren. Van sommige levens die nu zijn, draden die enkele lengten lang dicht bij elkaar liggen, kleuren die kruisen. Iets, sterker nog dan de wind, tilt het doek heel langzaam opwaarts naar de hemel, terwijl de wind door blijft gaan met het in golven en golfjes bewegen van het doek, van het weefsel, van de kleuren.

/Filosofie

Een dragende werkelijkheid die ons en onze levens verbindt en samen bewegen doet. Een werkelijkheid die wij niet kennen. Eigenzinnigheid zorgt voor stijve stroken in het doek waar het sierlijke beweeg van en met het leven zich niet langer vloeiend uitdrukken kan. Eigenwilligheid van vele kleuren knijpt een stuk van het dragerdoek en de levenslijnen die daar doorheen lopen samen tot een prop. Een vast volume bijna, een kristal. Dof en donker omdat er geen licht wordt gereflecteerd.
Welke is mijn levensdraad? Wat is mijn kleur? Loopt die gekleurde draad van mij ver door, zonder breuken of knoopjes, doorheen het weefsel? Maak ik met andere draden vlak naast de mijne een scherp contrast of een in het zonlicht mooi parelende mengkleur, een *changeant*? Waar vind ik mijzelf in mijn levensdraad, getwijnde strengen vanaf de oorspronkelijke idee van mij? Verloopt de draad met de tijd? Wat brengt onze levensdraden samen om ze een eind verderop weer uit elkaar te doen bewegen? Wie is de wever van dit mensengewaad? Wie de wind die het zwevend draagt?
Wat is de zin van menselijke dialoog? Waartoe dient relatievorming? Waarom maak ik deel uit van een groep? Is daarin meer dan in mijn gezin van oorsprong waarvan het onherroepelijk de afbeelding is?
Het vliesdunne weefsel van zijn verzinkt in het beginsel van een gekristalliseerd lichaam. Vrijheid wordt opgeofferd

TEKST: ERIC OP 'T EYNDE
LAND: BELGIË

BEELD: CHIFFON
RUBRIEK: FILOSOFIE

een wij

voor de kleur van de ervaring en dus bewustzijn. Alsof er allemaal glazen potjes op de tafel van de werkelijkheid staan, gevuld met een kleurloze vloeistof. Het inzinkende vlies van het zijn doet het lakmoes in de oplossing gradueel verkleuren, geeft aan het hele glaasje een eigen kleur. Zoemen we uit, dan komt de tijdsdraad in beeld met net daar een sectie in azuurblauw of purper of grasgroen.
Ik heb een vaag idee van mijn eigen kleurenspectrum, de lichtreflecties die van mij uitgaan. Ik neem jouw kleuren waar doorheen de mijne. Som van golven en frequenties. Nu eens optellen, dan weer aftrekken. Het resultaat verschilt in elk geval hemelsbreed van mijzelf. Ik ervaar ik, ik zie jij. Ik kan me voorstellen wij en dat gaat makkelijker als ik een verbinding tussen ons beiden ervaar, een verknoping in het weefsel of het vertrouwen dat parallelle draden nog wel een tijdje dicht bij elkaar zullen blijven. Of een verwant kleurenspectrum.
Kan ik uit mijn glaasje komen? Kan ik volkomen abstractie maken van mijn kleurenspectrum en de naakte werkelijkheid zien: het weefsel, de draden, de kleuren, de beweging, de wind? Is dat dan eenheidsbewustzijn?

Telkens klinkt een woord

In zijn gedicht ‘Telkens klinkt een woord’ weet de dichter een indringende luisterboodschap over te brengen.

Het licht verzand, de hoop gestrand,
wij voeden ons met as.
De dood verbant, het lijden brandt,
en niets is wat het was.

Maar telkens klinkt er weer een woord
waarin een nieuwe toekomst gloort;
geef dat iemand die het hoort
zijn kansen niet uit angst vermoordt,
maar luistert.

Het kruis zal bloeien als een roos,
en niemand raakt verloren in de nacht.
En wie met open oren voor het leven koos,
die geeft het woord een nieuwe kracht
en luistert.

Uit: Pé Hawinkels, Drie Gezangen voor de Veertigdagentijd in: *Verzamelde Gedichten*, Nijmegen 1988

▷	TEKST:	DICK VAN NIEKERK
▷	LAND:	NEDERLAND
▷	BEELD:	JAN VAN TEEFFELEN, COLLECTIE KDC
▷	RUBRIEK:	FILOSOFIE BIJ RAMPSPOED 8

Luisteren is de meest verwaarloosde taalvaardigheid, schreef ik enkele maanden geleden. Daar kwamen veel reacties op. Is het niet vreemd dat luisteren massaal zo gebrekkig in praktijk wordt gebracht? Elke relatie tussen mensen begint met luisteren. Een ontmoeting krijgt pas kracht als we met een open hart naar elkaar luisteren. Al luisterend cijfer je jezelf even weg om je in de ander te verplaatsen, om op te nemen wat hij of zij te melden heeft. Tijdens dat vleugje zelfvergetelheid valt er van alles te leren en kunnen je inzichten veranderen. Dat maakt luisteren voor mij vaak rijker dan spreken.

Wie spreekt, herhaalt in feite wat hij al weet. In deze tijden van rampspoed lijkt dat alleen maar toe te nemen en begint men elkaar bijna massaal zelfs te overstemmen. Wie de 'conversaties' op de sociale media volgt kan alleen maar concluderen dat mensen de onstuitbare drang hebben om zich met eigen 'onderzoek' te profileren en de ander met zijn eigen ontwijfelbare 'waarheid' af te troeven.

Luisteren naar de ander en twijfelen aan je eigen gelijk worden in het sociale verkeer soms als zwakte uitgelegd. Ten onrechte, want juist door te luisteren kun je van mening veranderen en kan er groei ontstaan. Het is verfrissend om dat mee te maken. Ik kan het u aanraden.

De Nijmeegse dichter Pé Hawinkels (1942-1977) beschikte over een ongekende energie en hij heeft in zijn intense leven van vijfendertig jaar de meest uiteenlopende teksten geschreven, bewerkt en vertaald. Intimi zeggen dat hij zo aan zijn typemachine gekluisterd was, dat hij vaak met pleisters om zijn pijnlijke vingers zat te typen.
Onder de vele publicaties van Hawinkels bevinden zijn er naast poëzie en proza ook vertalingen van Bijbelboeken (Ezechiël en Prediker) en werken van onder meer Friedrich Nietzsche, Theodor Fontane, Herman Hesse en Thomas Mann. Ook schreef hij talrijke artikelen over jazz- en popmuziek en maakte hij songteksten voor Herman Brood.

HET WARE LEVEN IS ONTMOETING

Hoe komt het toch dat de mens van zijn talent voor luisteren maar mondjesmaat gebruikmaakt? 'From the moment I could talk, I was ordered to listen,' zingt de Britse zanger Cat Stevens in het lied 'Father and Son' waarin de zoon zijn vader toezingt bij zijn afscheid van het ouderlijk milieu. Luisteren lijkt van kinds af aan geassocieerd met gehoorzamen, met urenlang verveeld aanhoren. Maar bijna tegelijkertijd bezingt Stevens een 'ander', een tweede luisteren: 'I listen to the wind upon my soul.' Hier lijkt zijn luisteren als het ware getranscendeerd naar de sferen van de ziel.

Daarop duidt het Bijbelwoord van Lucas: 'Let goed op hoe jullie luisteren.' (8:18) Het woordje 'hoe' is hier belangrijk. Het gaat er niet alleen om dát er geluisterd wordt, maar hoe. Als je luistert met het natuurlijke zintuiglijke bewustzijn en verstand, helpt je dat alleen maar om als kind van deze aarde deze wereld verder te leren kennen. Maar je hebt ook een oor gekregen voor de innerlijke boodschappen van je ware wezenskern. Daarnaar kun je ook luisteren om de inzichten die vanuit de wereld van de geest tot je komen verder te ontwikkelen.

Zo kun je dus naar het woord van de Onnoembare luisteren met het aardse dan wel met het spirituele bewustzijn. Het zou jammer zijn als het spirituele bewustzijn verkommert en blijvend geknecht wordt door het 'normale' verstand. Daarom is ieder mens uitgenodigd om in verbondenheid dat spirituele bewustzijn verder te ontwikkelen, ernaar te luisteren en het steeds krachtiger te maken, ook en vooral in tijden van rampspoed. Het levert een luisterrijk leven op.

TEKST:	DICK VAN NIEKERK
LAND:	NEDERLAND
BEELD:	MARTIN HAGGER, WWW.DH100.SE
RUBRIEK:	SIGNALEMENT

Kluizenaar op het wereldtoneel

een levensbericht van Dag Hammarskjöld

'Mensen als Bach, Beethoven, Mozart, Goethe en Schiller waren echte Europeanen en wereldburgers. Zolang je alleen als Fransman of Duitser opgroeit, ben je nog geen Europeaan. Bij een wereldparlement van culturen hebben wij uitgelezen mannen en vrouwen nodig. Op grond van hun wezen, hun wijsheid en hun onbaatzuchtigheid zou hun de conceptuele oplossing van bepaalde problemen worden toevertrouwd. Het zouden mensen en kunstenaars in het regeren moeten zijn, zoals Dag Hammarskjöld, in wie het visionaire heeft wortel geschoten', schreef de beroemdste violist uit de vorige eeuw, Yehudi Menuhin, in een biografie over Dag Hammerskjöld. 'Misschien zouden we allemaal moeten leren van deze kunstenaars, die de weg kennen tussen de visioenen en de werkelijkheid, die deze vaak moeizame weg dag in, dag uit gaan, die de hindernissen kennen en echte vooruitgang kunnen inschatten, met behulp van de overwinningen op de problemen waaraan zij zelf werken, en tevens door de overwinningen op zichzelf. Misschien zal dan in de mensen het kunstzinnige de overhand nemen op het dierlijk-politieke. De politiek berust nog te vaak op bepaalde begeerten van mensen. Het kunstzinnige daarentegen is het intuïtieve dat mij een hogere kracht lijkt te zijn,' aldus Menuhin.

Dag Hammarskjöld was een grootheid uit mijn kindertijd, eind jaren vijftig van de vorige eeuw. Tien, elf jaar was ik en ik luisterde iedere dag met rode oortjes naar het radionieuws. Bij zowat iedere nieuwsuitzending viel zijn naam; nooit negatief, eerder als een soort vredesduif die probeerde de in brand staande wereld bij elkaar te houden. Hij leek in mijn beleving de voorzitter van een soort wereldregering. ’s Zondags typte ik uit wat ik die week gehoord had. Zo heb ik van jongs af aan geprobeerd om mezelf schrijven te leren!
Nadat Dag Hammarskjöld in het nieuws steeds vaker in een adem genoemd werd met de strubbelingen rond de onafhankelijkheid van Congo en de diamantprovincie Katanga, en bijna permanent te horen was in het gezelschap van exotische, bijna niet neer te schrijven namen van Afrikaanse politici, verdween hij plots van de radar. Zijn vliegtuig was op weg naar Ndola in het huidige Zimbabwe neergestort en Dag had het niet overleefd. Zonder Dag hing er plots een grauwsluier over mijn prille bestaan als zelfbenoemde verslaggever. Dan toch maar beter een andere hobby gezocht.
Jaren later kwam ik Dag plots weer tegen. In de boekhandel, als auteur van het boek *Merkstenen*. Ik was verrast. Mijn vriendschappelijke gevoelens kwamen direct weer tot leven, zij het in een heel wat hoger octaaf en in een toonzetting die me nooit meer zou verlaten. Die vormelijke, gezag uitstralende diplomaat bleek er een dubbelleven op na te hebben gehouden. De ingetogen vrijgezel had al die jaren zijn inspiratie gevonden in een diepe, stille afzondering. Hij zou het zelf nooit beamen maar Dag bleek een type mysticus à la Johannes van het Kruis te zijn geweest, zonder klooster en kruis weliswaar, maar onbetwistbaar wel volledig in dienst van wereld en mensheid. Zijn innerlijke ervaringen had hij met veel stijl, waardigheid en fijngevoeligheid opgeschreven in dit spirituele dagboek waarover tijdens zijn leven vrijwel niemand iets te horen heeft gekregen. Toch heeft hij rekening gehouden met een postume publicatie ervan, zoals blijkt uit de brief aan Leif Belfrage – secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken in Zweden – die bij het manuscript in zijn appartement in New York gevonden is:

Beste Leif,
Misschien herinner je je dat ik je eens vertelde dat ik toch een soort dagboek bijhield waarvan ik wilde dat jij het te zijner tijd onder je hoede zou nemen. Hier is het dan.
Ik begon eraan te werken zonder de gedachte dat iemand het ooit te zien zou krijgen. Maar door mijn latere lotgevallen, door alles wat er over mij gezegd en geschreven is, is de situatie veranderd. Deze aantekeningen geven het enige juiste ‘profiel’ dat getekend kan worden. En daarom heb ik in latere jaren rekening gehouden met de mogelijkheid van publicatie, hoewel ik doorging met voor mezelf te schrijven en niet voor een eventueel publiek.
Als je vindt dat ze het waard zijn om gedrukt te worden, heb je het recht dat te doen, als een soort ‘witboek’ over mijn dialoog met mezelf – en God.

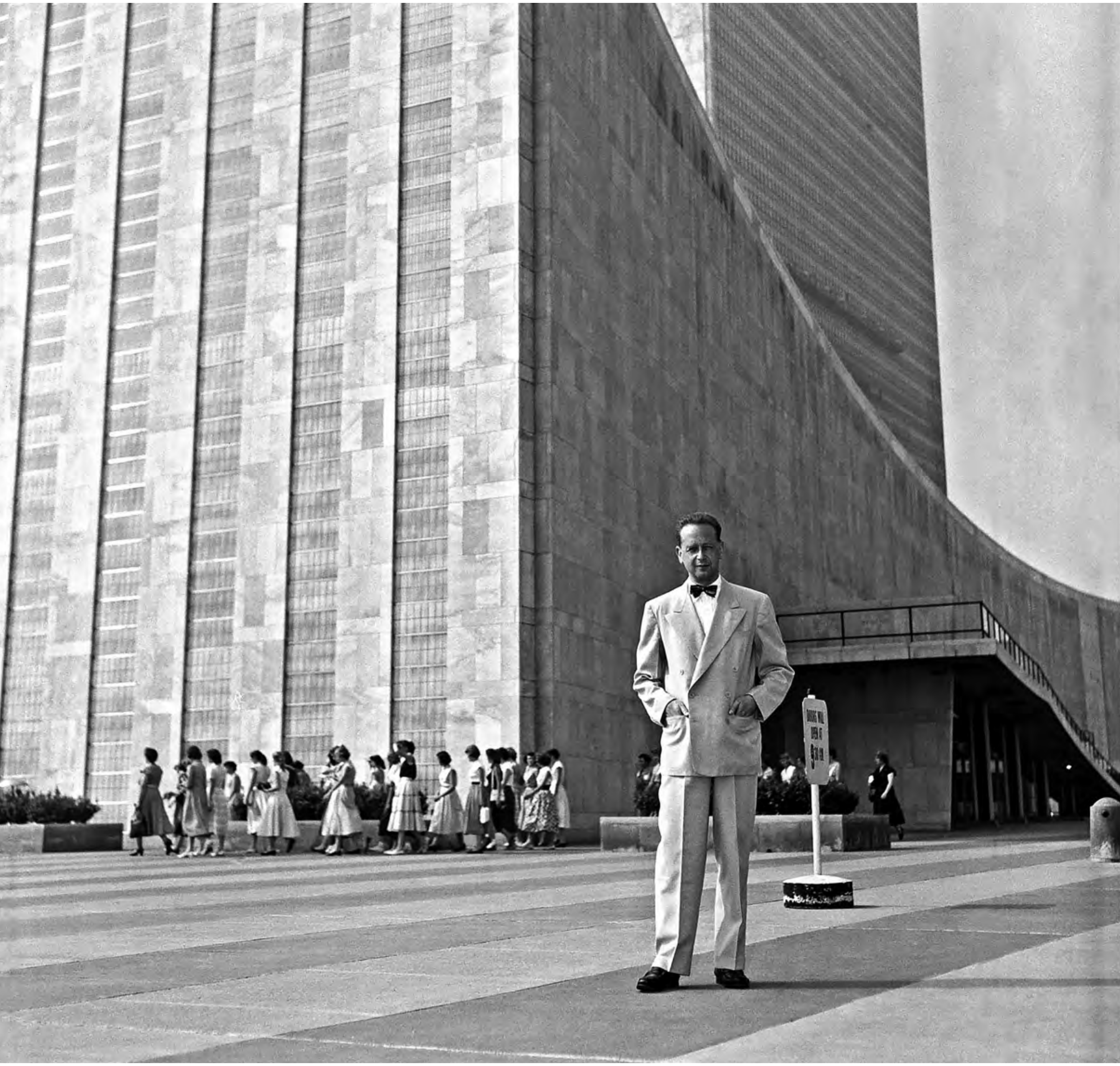
‘Merkstenen’ is een soort witboek over mijn **dialoog met mijzelf – en God**

Dag
De teksten, fragmenten, losse flarden, gedichten en gedichtjes, verzuchtingen of korte betogen uit *Merkstenen* bestrijken Hammarskjölds studententijd en zijn volledige arbeidzame leven. In de eerste teksten neemt hij afscheid van de ‘oude geloofsbelijdenissen’ die nog gebaseerd zijn op principes en idealen uit een voor ons verre tijd, ver verwijderd van de problemen waarmee de mens van de twintigste eeuw te maken kan krijgen. ‘Mijn weg is geen breuk met deze idealen. Integendeel, ik ben gaan begrijpen dat ze ook geldigheid bezitten in onze wereld van tegenwoordig.
Ik wilde oprecht en ronduit een persoonlijk geloof opbouwen in het licht van de ervaring en van eerlijk nadenken. Deze inspanning heeft mij teruggebracht bij mijn uitgangspunt. Nu erken en onderschrijf ik onvoorwaardelijk dezelfde overtuigingen die eens aan me waren overgeleverd.’ Dag had dus zijn ‘oude’ van huis uit meegekregen geloof afgezworen en had er een nieuw geloof voor in de plaats gekregen, een geloof dat geheel toegesneden was op de actualiteit van de twintigste eeuw.

Uit de generaties van soldaten en regeringsambtenaren van vaderskant erfde hij het geloof dat niets meer voldoening kan schenken dan een ‘leven van onbaatzuchtige dienstbaarheid aan je land of aan de mensheid’. Aan moederskant zaten wetenschappers en geestelijken aan wie hij het geloof ontleende dat in de ‘zeer radicale zin van het evangelie alle mensen gelijk waren als kinderen van God en door ons tegemoet getreden en behandeld moesten worden als onze meesters in God’. Geloof ziet Dag als een toestand van de geest en van de ziel. Hij komt vaak terug op de Spaanse mysticus Johannes van het Kruis die onder geloof verstaat ‘de vereniging van God met de ziel’.
In de beginjaren (1925-1930) getuigen de vaak tamelijk cryptische, vaak om herlezing vragende teksten van een geleidelijk ontkiemende geestelijke rijkdom. Aanvankelijk leek de afzondering sterker dan de behoefte aan contact: ‘De stilte is de ruimte rond iedere handeling en ieder samenleven als mensen. De vriendschap eist geen woorden – het is een eenzaamheid, bevrijd van de angst der eenzaamheid.’ Maar wat later breekt het besef door dat men anderen ‘als doel dient te behandelen en nooit als middel’ en dat ‘heel mijn wezen een werktuig wordt van dat in mij dat meer is dan ik.’ (1950)

De hoofdpersoon komt ‘aan de grens’ (1951) en dat formuleert hij zo: ‘Als je zover gereikt hebt dat je geen antwoord meer verwacht, zul je eindelijk zo kunnen geven, dat de ander kan ontvangen – en zich over het geschenk kan verheugen. Wanneer de minnaar zelf bevrijd is van afhankelijkheid van zijn geliefde, door rijping van de liefde tot een schittering, waarvan het wezen zijn eigen ontbinding in licht is, dan zal ook de geliefde voltooid worden omdat zij vrij wordt van haar minnaar.’ Op het eerste gezicht is dit geen gemakkelijke kost maar duidelijk wordt in ieder geval dat de hoofdpersoon tot een grens – een omslagpunt is gekomen.
Dat omslagpunt – mogen we het wedergeboorte noemen? – staat misschien wel in retrospectief weergegeven in een schitterend fragment dat tijdens Pinksteren 1961 is geschreven:

Achter iedere zin van de held van het evangelie

staat een mens en de ervaring van een man

'Ik weet niet wie – of wat – de vraag stelde. Ik weet niet wanneer hij gesteld werd. Ik herinner me niet dat ik antwoordde. Maar een keer antwoordde ik 'ja' aan iemand – of iets.
Uit dat moment komt de zekerheid voort dat het bestaan zinvol is en dat mijn leven daarom, in onderwerping, een doel heeft. Uit dat moment wist ik wat het is 'niet terug te zien', 'zich niet te bekommeren om de dag van morgen'.
Hier opent zich de weg die gedragen wordt door de paradox van het christendom: 'Geleid door het labyrint bij de Ariadne-draad van het antwoord, bereikte ik een tijd en een plaats waarop ik wist dat de weg tot een triomf voert, die ondergang is, en tot een ondergang die triomf is, dat de prijs voor de levensinzet smaad is en de diepte van de vernedering de verheffing is die voor de mens mogelijk is.'
Zeer beeldend verwoordt de auteur vervolgens zijn innerlijke opgang tot het Licht. 'Op de weg die volgde, leerde ik, stap voor stap, woord voor woord, dat achter iedere zin van de held van het evangelie een mens staat en de ervaring van een man. Ook achter het gebed dat de kelk aan hem voorbij mocht gaan en de belofte hem te ledigen. Ook achter ieder woord op het kruis.'

Albert Schweitzer en Meister Eckhart

De eerste belangrijke bron voor zijn denken vindt hij in de ethiek van Albert Schweitzer, de bevlogen zendingsarts van het door hem beroemd geworden ziekenhuis in het afgelegen Lambarene in Gabon. 'In deze ethiek wordt het ideaal van de dienstbaarheid geschraagd door een fundamentele gerichtheid op de mens, zoals die verkondigd wordt door het evangelie – terwijl het die gerichtheid ook steunt. In dit werk vond ik ook een sleutel die voor de moderne mens de toegang opent tot de wereld van het evangelie.' Ook door de filosoof Martin Buber die hij een paar keer in Jeruzalem opzocht en Albert Einstein heeft hij zich laten verrijken. Hij was in de laatste weken van zijn leven drukdoende met de vertaling van Bubers hoofdwerk *Ik en Jij*.
Een tweede bron vormen de geschriften van de grote middeleeuwse mystici, met name Meister Eckhart. Bij hen vond Dag Hammarskjöld een antwoord op de vraag hoe een mens een leven van actieve maatschappelijke dienstbaarheid kan verenigen met een harmonisch, innerlijk leven 'als lid van de gemeenschap van de geest'. 'De mystici hebben,' aldus de auteur, 'in eenvoud van geest en in gerichtheid naar binnen de kracht gevonden om ja te zeggen tegen ieder appel dat de behoeften van de naasten op hen deden en om ook ja te zeggen tegen alles wat het leven voor hen meebracht als ze de roep van hun plichtsbesef volgden.'
Liefde betekende voor de mystici eenvoudig 'een overvloeien van de kracht', waarvan ze zich vervuld voelden wanneer ze leefden in de ware zelfvergetelheid. Deze liefde vond zijn natuurlijke uitingsvorm in een onvoorwaardelijke plichtsbetrachting en in een levensaanvaarding zonder voorbehoud – wat dit persoonlijk voor hen ook meebracht aan spanningen, lijden of geluk.
Hoe kunnen we het leven van deze Dag Hammarskjöld nu nader inkleuren? Kunnen we dichter bij de mysticus en ethicus Hammarskjöld komen?
Op zijn elfde jaar schreef hij op een notitieblad: 'Op een dag, toen je geboren werd, was iedereen blij – alleen jij huilde. Leef zo dat in je laatste uur alle anderen huilen

> 'Zich over een succes verheugen is iets anders dan zich de verdiensten ervan toe te eigenen. Zich het eerste ontzeggen is iets voor huichelaars en voor hen die het leven loochenen; zich het tweede gunnen is een genoegen voor kinderen – een genoegen dat hun zal beletten om mannen te worden.'

Misschien **verlangend naar een meisje** kleedde ze de kleine Dag in meisjeskleren

en jij de enige bent die geen tranen te verliezen geeft. Dan zul je rustig de dood tegemoet gaan wanneer hij komt.'
Deze tekst rustte een leven lang in de bijbel die hij van zijn moeder had gekregen. Na zijn gewelddadige dood in Afrika, waarbij hij omkwam bij een door de Geheime Dienst geënsceneerde operatie met de bizarre naam Celeste (de hemelse, de goddelijke) werd het in zijn appartement gevonden naast zijn manuscript voor *Merkstenen*.
Hij zou altijd Dag genoemd worden, een Oudgermaans woord voor 'de tijd van het licht'. Een naam als een levensprogramma: hij zou in de meest knellende politieke situaties telkens weer met verlichtende, bevrijdende inzichten komen. Op zijn eenentwintigste schreef hij aan een trouwe jeugdvriend: 'Ik heb in de gewone betekenis niet de minste eerzucht; examenbeoordelingen en dergelijke interesseren me niet, maar toch heb ik wanhopige haast. Waarom? Uitsluitend omdat ik iets wil betekenen voor de mensheid, iets wil doen.' Niettemin studeerde hij vier jaar later cum laude af in rechten, filosofie en economie!
Aan het begin van zijn arbeidzaam leven werkte hij lang als een bij velen opvallende medewerker bij het Zweedse Werkloosheidscomité van de stichting SIGTUNA – Grieks voor 'leven in ballingschap'… Allerlei hoge functies in de politiek bekleedde hij, maar hij werd nooit lid van een politieke partij. Als het erop aankwam, koos hij altijd innerlijk partij voor de Christus. Op 31 maart 1953 werd hij tot secretaris-generaal van de Verenigde Naties gekozen met een ongekende meerderheid: 57 van de 60 stemmen!

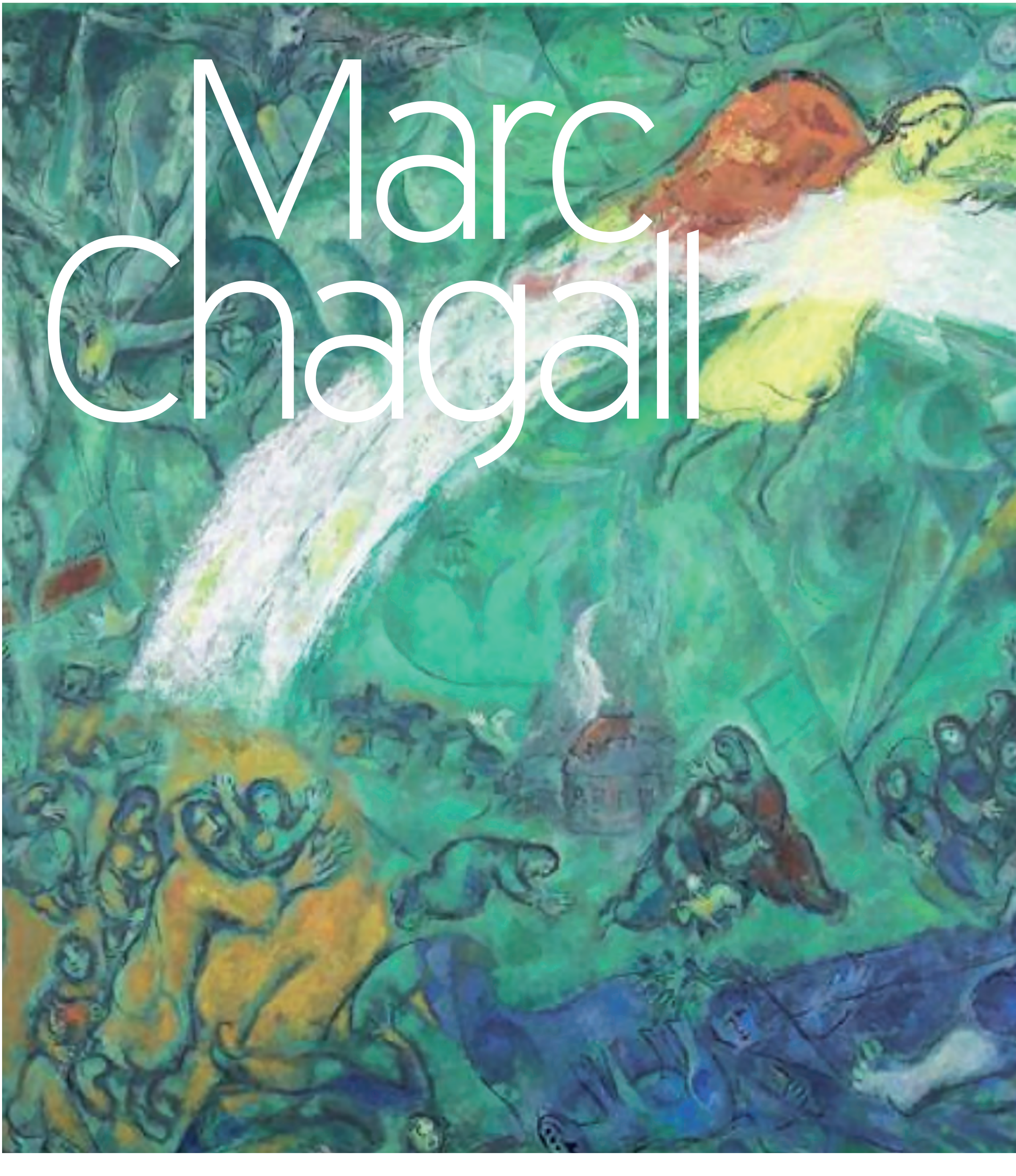
Meisjeskleren

Tot het begin van de zeventiende eeuw was de familienaam Michaelsson. In 1610 werd de familie in de adelstand verheven met een eigen familiewapen: een schild (*skjöld*) met daarop de rijkskroon en twee elkaar kruisende hamers (*hammar*).
De kleine Dag groeide op in het kasteel van de stad Uppsala (betekenis: de 'opperzaal'). Met zijn vader had hij een afstandelijke maar respectvolle relatie. Zijn moeder zorgde voor de warme huiselijkheid. Misschien verlangend naar een meisje kleedde ze de kleine Dag in meisjeskleren. Misschien besefte het sensitieve moederhart dat in dit wezen jongen en meisje al verenigd waren en dat zij voorvoelde welke grootse spirituele taak dit kind te wachten stond. Hij zou nooit trouwen, nooit kinderen krijgen of bekende liefdesrelaties met een vrouw of man beleven. Hammarskjöld leefde in dienst van een 'bovenpersoonlijk doel in dienst van wereld en mensheid, geïnspireerd door middeleeuwse mystici voor wie zelfovergave de weg was tot zelfverwerkelijking'. Die weg kon hij het best bewandelen door een leven alleen en door permanente innerlijke gerichtheid, zoals hij zei in een radio-interview met een Canadese zender.
Later heeft hij zijn zelfverkozen levenspad op schrift nog eens verhelderd: 'Het leven heeft alleen waarde door de inhoud die het heeft – voor anderen. Mijn leven zonder waarde voor anderen is erger dan de dood. Daarom – in deze grote eenzaamheid – allen dienen. Daarom: hoe onbegrijpelijk groot is alles wat mij geschonken is, hoe nietig datgene wat ik offer. Dit vuur van het lichaam loutert het

tot reinheid. Naar de scheppingsdaad van het offer leid ik mezelf, in plaats van naar de scheppingsdaad van de lichamelijke vereniging – in een bliksemschicht van dezelfde verblindende kracht.'
De combinatie van vrouwelijke kleding voor een jongen, een zelfopofferend leven voor een bovenpersoonlijk doel en de keuze voor een leven-alleen doen denken aan wat Carl Gustav Jung schrijft over 'de individuele mens die in zijn innerlijke en uiterlijke wereld een evenwicht heeft bereikt met een vruchtbare interactie tussen beide, en tevens tussen de mannelijke en vrouwelijke aspecten van zijn psyche.' Het doet ook denken aan logion 22 uit het Thomasevangelie: 'Als je het mannelijke en het vrouwelijke een en hetzelfde maakt / zodat de man niet meer een man is en de vrouw niet meer een vrouw/ (…) dan zullen jullie ingaan tot het Koninkrijk.'
Het maakt me stil als ik me voorstel hoe het persoonlijke leven van deze onvermoeibare vredestichter moet zijn geweest. Steeds maar onderweg om op allerlei plaatsen in de wereld te pogen om het ogenschijnlijk onverenigbare te verbinden, daarvoor geëerd maar ook vaak verguisd worden en dan weer 'naar huis'. Thuiskomen in dat kille appartement in New York, nooit een warm welkom, geen warme omhelzing… Of misschien toch, in de stilte van zijn hart breekt bij binnenkomst onmiddellijk het verwarmende besef door dat er het Licht is en dat er niets tussen hem en het Licht komt, vooral op deze plek niet. Juist dan moet het balsem voor de ziel zijn om weer wat merkstenen uit te schrijven, teksten waarvoor onder de reizen vaak geen gelegenheid was: diep doorvoelde zielesignalen die hij achterlaat voor wereld en mensheid. 'Merkstenen' zijn steenmannetjes die reizigers in onherbergzame streken bouwen om het pad dat ze hebben afgelegd terug te kunnen vinden… Als we al deze gegevens overzien en bundelen, dan ontvouwt zich hier een beeld van Dag Hammarskjöld als een eigentijdse, rondtrekkende kathaarse parfait die vermomd was als een topdiplomaat.
'De wereld zal nauwelijks merken of zich lang herinneren wat wij zeiden maar het kan nooit vergeten worden wat wij deden,' aldus Hammarskjöld in zijn inaugurele rede (1953) als secretaris-generaal. In een wereld die kommert van nood bestaat schreeuwend veel behoefte aan persoonlijkheden van zijn kaliber, mensen met een groot irenisch verbindend leiderschap, mensen die kunnen uitgaan van een innerlijke visionaire kracht en die doen en zijn, moreel gezag en ontzag in zichzelf verenigen. 'Het meest verheven gebed van de mens is niet opgedragen aan de overwinning maar aan de vrede,' was de centrale boodschap bij zijn ambtsaanvaarding.
Die zin kreeg een verlengstuk in de beeldentuin rond het gebouw van de Verenigde Naties in New York. Ieder land kon en kan daaraan een bijdrage leveren. Sinds 1959 staat in die tuin een imposante, door de toenmalige Sovjet-Unie geschonken sculptuur van de in Dnipro (Oekraïne) geboren beeldhouwer Yevgeny Victorovich Vuchetich (1908-1974). Op het beeld van deze Russische bijdrage staat een bekende tekst uit de Heilige Taal (Jesaja 2:4): 'Laat ons zwaarden omsmeden tot ploegscharen.' De toelichting maakt duidelijk hoe we dit moeten uitleggen: 'In het kunstwerk wordt het verlangen van de mens uitgebeeld om een einde te maken aan alle oorlogen, en wel door wapens van dood en vernietiging om te zetten in productieve werktuigen die de mensheid meer tot heil strekken.'

Noten

Albert Schweitzer (1875-1965) was een mondiaal gerespecteerde, veel publicerende Duitse arts, luthers theoloog, filosoof en musicus. Hij zette rondom een zendingspost in Lambarene samen met zijn vrouw Helen een ziekenhuis op waar hij jarenlang de enige specialist was en duizenden mensen behandelde. Deze vorm van praktische naastenliefde en van ontwikkelingshulp *avant la date* sprak zeer tot de verbeelding in de christelijke wereld. Hij schreef indringende pamfletten tegen de nucleaire wedloop die West en Oost in de jaren vijftig en zestig steeds meer in zijn greep begon te krijgen.

Marc Chagall

▷	TEKST:	DICK VAN NIEKERK / ANKIE HETTEMA
▷	LAND:	NEDERLAND
▷	BEELD:	BEELD MUSEE NATIONAL MARC CHAGALL
▷	RUBRIEK:	SPOOR VAN LICHT

Het uitgebreide werk van de veelzijdige joodse, Wit-Russische kunstenaar Marc Chagall (1887-1985) blijft intrigeren. Dat bleek overduidelijk uit de grote opkomst bij twee exposities in Doesburg en Uden die onlangs aan zijn werk werden gewijd. Dit drieluik van artikelen geeft een indruk van de verwevenheid van zijn werk met zijn diepgewortelde joodse en gnostiek-getinte spiritualiteit. 'Kunst lijkt mij meer een toestand van de ziel, dan iets anders. Theorie en techniek hebben mij geen stap verder gebracht, ik dank alles aan het leven.'

/ Spoor van licht

‘Mijn kunst is het land van mijn ziel’

Mosje Segal, de latere Marc Chagall, werd op 7 juli 1887 geboren in het Wit-Russische Vitebsk. De orthodox-joodse omgeving waarin hij opgroeide, kleurde zijn jonge jaren intens. Vitebsk was een provinciestad van 64.000 inwoners van wie er ongeveer 40.000 joods waren.
De stad behoorde tot het zo geheten tsaristische ‘getto’. Dat is het vestigingsgebied waarbinnen de joden gedwongen waren te wonen. Het strekte zich uit van de Oostzee in het noorden tot aan de Zwarte Zee in het zuiden. Omstreeks 1900 herbergde dat zo’n zes miljoen joden met Kiev als de grootste stad.
De familie was zeer levendig en talrijk; de verschillende ooms en tantes met hun grote temperament maakten een diepe indruk op de kleine Marc. De joodse feestdagen en de wekelijks terugkerende sjabbat werden altijd uitbundig in familieverband gevierd. Het Oost-Europese jodendom werd overigens in het algemeen gekenmerkt door een zekere vrolijkheid en een sterk muzikale inslag.
Dat had alles te maken met de invloed van het chassidisme, een breed door het Oost-Europese Joodse volk gedragen, mystieke vernieuwingsbeweging uit het midden van de achttiende eeuw. De geestelijk initiator, de Baal Sjem Tov (de Meester van de Godsnaam), legde in de godsbeleving veel nadruk op de vreugde. Zijn volgers, de chassidiem (betekenis: de vromen), drukten hun religieuze beleving vooral uit in zang en dans.
Daarnaast kende het chassidisme een grote verteltraditie waaruit duidelijk valt op te maken dat het goddelijke in het gewone leven van alledag is te vinden. ‘God is als een liefdevolle dynamiek, in al het zijnde werkzaam en te ervaren’ is een kernzin van de ‘vromen’.
Daaruit volgt volgens de chassidiem dat er geen absoluut kwaad in deze wereld kan zijn, maar wel mindere graden van volmaaktheid. Centraal staat de innerlijke godsbeleving. Kennis van God is de belangrijkste opgave van de mens en die is zonder zelfkennis niet uit te voeren. De in ieder mens rustende goddelijke vonk dient weer leidend te worden. Pas dan kan de mens aan zijn opdracht voldoen om aan het goddelijke scheppingsplan mee te werken.
Helemaal in lijn daarmee is het ‘daadkarakter’ van deze joodse vernieuwingsbeweging: godsbewustzijn en vervolmaking van de mens kunnen pas werkelijkheid worden door de daad.
Het chassidisme is daarom vooral een praktische religie met hoge ethische normen.
Chassidisme en gnostiek hebben hier raakvlakken met elkaar. Immers ook voor de gnostici is de mens ten diepste een goddelijk wezen dat gevangen zit in aardse materie. Redding is pas mogelijk dankzij ware kennis – de gnosis – van God en van zichzelf. In de ‘gevangen’ mens is een miniem overblijfsel van God overgebleven. De kunstenaar heeft volgens Chagall de taak om die goddelijke kern op te sporen en te verbinden met zijn oorsprong. Chagall ziet zichzelf dan ook als een apostel, als een afgezant van de hemel.

Ik ben uw zoon op aarde,
die nog nauwelijks loopt. U hebt
mijn handen gevuld
met kleuren, met penselen
ik weet niet hoe ik u moet
schilderen.
Moet ik de aarde schilderen,
de hemel, mijn hart,
brandende steden, vluchtende
mensen met ogen vol tranen?
Waar moet ik heen vluchten,
tot wie omhoog vliegen.
Hij die het leven schenkt,
Hij die de dood uitzendt,
misschien kan die maken dat
mijn schilderij een feest van
licht wordt.
Marc Chagall

De Baal Sjem was overigens niet de enige, exclusieve 'bron' van het chassidisme. Er zijn ook aanwijzingen dat er verbindingslijnen zijn met het hesychasme –de mystieke tak van de bogomielen – en het soefisme.
Chagall werd sterk gevoed door het joodse mystieke denken. 'Als ik geen jood was geweest, zou ik nooit kunstenaar zijn geworden.' Kenmerkend voor deze mystiek is dat onze concrete, waarneembare werkelijkheid gedragen wordt door een niet-waarneembare werkelijkheid, de 'essentie'. Door zijn bewustzijn heeft de mens weet van deze twee werelden en hij heeft daarom ook de mogelijkheid om in de zichtbare werkelijkheid die wereld van de essentie tot uitdrukking te brengen.
Dat gebeurde ook in de leefsfeer waarin Chagall opgroeide. Het uitgebreide familieleven, gestructureerd door de joodse leefregels, de feesten en de honderden legenden, verhalen en anekdotes waren als het ware ingeëtst in zijn wezen en kwamen terug in de vele werken van hem. Een willekeurig voorbeeld is het schilderij 'De Violist' uit 1911 (in bezit van het Stedelijk Museum in Amsterdam) waarin Chagall zijn vioolspelende oom, de broer van zijn moeder, portretteerde. Ook het komisch aandoende werk uit 1910 'Joodse Bruiloft' getuigt van zijn intensieve liefderijke ervaringen uit zijn jeugd in Vitebsk.
Het was Chagalls belangrijkste drijfveer om 'de positieve kracht die in de liefde schuilgaat in zijn kunst voor het voetlicht brengen,' schrijft Chagall-kenner Ruud Bartlema. 'Liefde is voor Chagall de enige factor die zin geeft aan het leven en aan de kunst.'

Chagall en de Bijbel

In 1923 kreeg Chagall de kans om voorgoed te emigreren naar Parijs. Pas veertien jaar later verwierf hij ook de Franse nationaliteit. Op uitnodiging begon hij aan een serie van honderd etsen ter illustratie van *De fabels van La Fontaine*. Dat deed veel stof opwaaien. Hoe kon een joodse kunstenaar in hemelsnaam dit klassiek-Franstalige boek illustreren? De Fransen waren aanvankelijk geschokt door de manier waarop Chagall de fabels weergaf. Hij ondergroef hun opvoedingsidealen en liet de moraal uit de verhalen verdwijnen. Maar met zijn feeërieke manier van werken, wist hij zijn publiek geleidelijk voor zijn werk te winnen. De nieuwe uitgave leidde zelfs tot hernieuwde internationale belangstelling voor de fabels!

Een nieuw project diende zich aan: de uitgave van een geïllustreerde Bijbel. Chagall reisde naar Palestina en Syrië om inspiratie op te doen. Als een vreemdeling in deze wereld keerde hij terug: in het Joodse land werd hij ge-

Chagall gebruikte de Bijbel om een eigen schepping te creëren

'Ik ben een kleine Jood van Vitebsk.
Alles wat ik schilder, alles wat ik doe, alles wat ik ben,
is gewoon de kleine Jood uit Vitebsk.'

confronteerd met kunst die niet bij hem paste en in zijn geboorteland Wit-Rusland was hij niet meer welkom. In zijn nieuwe vaderland voelde hij zich niet begrepen en door de bezetters werd hij later bestempeld als een 'ontaard kunstenaar'. Toch zette hij zijn Bijbelproject door. Het zou zijn opus magnum worden. Iedere avond las zijn innig geliefde vrouw Bella Rosenfeld hem fragmenten uit de Bijbel voor en de volgende dag etste Marc wat hij gehoord had. Dat ging zo dag in dag uit, jaren achtereen. Het leverde een boekwerk op van bijna duizend pagina's, bijna niet te tillen.
Hoewel Chagall heel de christelijke beeldiconografie op zijn kop zette, riep de publicatie van zijn Bijbel veel goodwill op.
Zou dat komen omdat hij te werk ging als een autonoom kunstenaar en zich niets aantrok van de klassieke Bijbelse beelden? Hij liet zich volgens de kunsthistoricus Willem Meijer inspireren door Bijbelse motieven om er 'een eigen werkelijkheid mee te creëren. Hij gaf bij voorbeeld aan het thema verzoening niet de gebruikelijke invulling vanuit de Bijbel. Het ging hem om de verzoening van de tegendelen in deze wereld: man-vrouw; mens-dier; goed en kwaad; dood en leven, God en mens, religie a tegenover religie b enzovoort.' Je zou kunnen zeggen de verzoening van de ogenschijnlijk onoverbrugbare polariteit binnen de dialectiek.
Laten we hier eens naar kijken aan de hand van de klassieke tegenstelling tussen goed en kwaad. Kwaad zag Chagall niet als een zonde maar als een feitelijk gegeven. Goed en kwaad komen allebei van God; ze moeten hier op aarde met elkaar zien rond te komen. De mens moet positief omgaan met het kwaad. Het daagt hem uit om zijn zedelijke grootheid te tonen. En dat komt dan weer heel dicht bij het manichese en bogomielse adagium: 'Heb het kwade lief.'
Niet voor niets gaf Chagall zijn schilderijen geen titels mee. Vaak hebben anderen die bedacht en die ook nog eens geforceerd aangepast aan het kerkelijke taalgebruik! Marc Chagall echter liet het aan de kijker over om de beelden te interpreteren: iedereen mocht er het zijne van vinden!
Hij beschouwde het christendom als een van de uitingen van één oerreligie. Zijn ideaal was om ergens een plek te creëren boven alle godsdiensten en confessies uit. Het Chagall-museum in Nice heeft die functie gekregen. De aan hem toegeschreven levensfilosofie is erin neergelegd: 'Het woord verdeelt, de kerk sluit uit maar het beeld verenigt.'

De brug tot vrijheid van Marc Chagall

De Tweede Wereldoorlog zorgt voor een cesuur in Chagalls (kunstenaars) leven. Na tal van omzwervingen en opgejaagd door de Holocaust moet hij die periode doorbrengen in New York. Hier ontmoet hij kunstenaars en medevluchtelingen als Mondriaan, Ernst en Zadkine. Zijn schilderstijl wordt nu getekend door de oorlog. In een reeks voorstellingen van de kruisiging van Jezus symboliseert hij het lijden van het Joodse volk.
Net voor de bevrijding van Parijs sterft zijn vrouw Bella aan een infectieziekte. Ontroostbaar sluit Chagall zich negen maanden thuis op in zijn verdriet. ‘De uitwerking van haar liefde,’ schrijft hij later, ‘is in de loop der jaren in mijn kunst tastbaar geworden.’ In 1948 keert Chagall definitief terug naar Frankrijk en begint hij aan een nieuwe fase in zijn carrière. Hij gaat met verschillende nieuwe technieken werken, waaronder keramiek, sculptuur in steen, lithografie en glas-in-lood. Inmiddels is hij sterk verbonden met de Côte d’Azur en hij koopt een villa in Saint-Paul-de-Vence, waar ook Picasso en Matisse wonen. Picasso reageert verrast op Chagalls kunst: ‘Ik weet niet waar hij die beelden vandaan haalt; hij moet een engel in zijn hoofd hebben.’ Zijn werk blijft divers: circusfiguren, de liefde in vreugde en verdriet, bloemen, Vitebsk, Parijs en steeds kleurrijkere bijbelillustraties. Hij werpt een frisse blik op het Nieuwe Testament en raakt betrokken bij de restauratie van de door de oorlog getroffen grote kathedralen. Dan is hij zeventig jaar! Maar met een enorme energie stort hij zich op glas-in-loodramen. Nog steeds zijn deze te zien in onder andere de kathedraal Saint-Etienne in Metz. Chagall trekt geen grenzen tussen de verschillende religies en verklaart dat hij met veel passie voor zowel kathedralen als synagoges heeft gewerkt; en hij wil ook best voor een moskee werken. Hij weet de harten van joden en christenen te veroveren. In 1985 overlijdt Chagall in Saint-Paul-de-Vence, in Zuid-Frankrijk.
Chagall schreef het volgende gedicht in het Russisch en Jiddisch:
‘Alleen dat land is van mij dat in mijn ziel ligt,
als een oorspronkelijke bewoner, zonder documenten,
ga ik dat land binnen. Het ziet mijn verdriet en eenzaamheid.’

Waar hij ook woont, waarheen hij ook reist, hij voelt zich ontheemd in de buitenwereld maar gekend in zijn binnenwereld, het land van zijn ziel. Die innerlijke wereld van zijn diepste herinnering waar de blijmoedigheid en rijkdom van het mystieke chassidisme wonen, wekt hij tot leven. Bella had een in Jiddisch geschreven werk nagelaten, *Brennende Licht*, Brandende kaarsen, waarin zij haar herinneringen aan het chassidisch-joodse milieu en aan Chagall beschrijft. Zij herkende al die andere wereld in hem: ‘Zijn ogen zijn grijsgroen, als het water. Ik weet niet of ik in de rivier zwem of in zijn ogen. (…) Raar, iedere keer als hij wat zegt, ben ik verrast. Als

CHAGALL

hij iets zegt, is het alsof zijn woorden uit een andere wereld komen.'
Niet alleen zijn woorden, maar ook zijn schilderijen geven als een venster zicht op twee werelden. Eén bekende, herkenbare wereld waar we houten boerenhuizen zien, de Eiffeltoren, duiven en gezichten. En een andere wereld, zijn innerlijk waar hij zich niet bekommert om natuurlijke wetten, waar alles tegelijkertijd kan gebeuren, waar huizen, engelen en geliefden zweven door de lucht, een gezicht groen kleurt en waar in een klein hoekje de rabbijn in overpeinzing rust, een kandelaar brandt of een synagoge verrijst. De chassidische gedachte dat er twee werelden zijn, dat onze waarneembare werkelijkheid voortkomt en gedragen wordt door een niet-waarneembare wereld, de wereld van 'de essentie', die altijd stil aanwezig is, zien we in zijn werk terugkomen. In vloeiende bewegingen geeft hij uitdrukking aan wat in zijn ziel leeft. Hij laat rozen, hanen, koeien, kandelaren en liefdesparen op zijn doeken geboren worden.
Hij tovert ons facetten van de werkelijkheid voor in een wonderlijke samenhang. Alles laat hij op een verbazingwekkende manier samenkomen. Mensen lopen even makkelijk over straat als dat ze door de lucht vliegen of op daken staan te musiceren. Zijn liefde voor Bella is zo licht en vreugdevol aanwezig, dat hij haar en zichzelf meerdere malen los van de aarde, vliegend schildert. Als hij naar Parijs gaat, laat hij Bella mee zweven. Overal waar hij gaat, trekt de liefde met hem mee, Bella en

zijn geliefde Rusland. In zijn ziel splitst het ene licht zich in heldere en frisse kleuren die overeen lijken te komen met de kleurensprankeling van een regenboog.
Zijn kleurgebruik lijkt misschien op dat van een jong kind. Maar het is vrij, liefdevol, ongeremd en niet door reden ingegeven maar door het hart. Toch heeft het kleurenschema, bij voorbeeld in de twaalf grote schilderijen die later de 'Message biblique' zijn gaan vormen, een consequente, verwijzende betekenis. Volgens Chagall-expert Ruud Bartlema staat het rood voor het geheim van de liefde in al zijn facetten; het geel brengt ons in aanraking met de wereld van de essentie. Blauw verwijst naar de aardse spiritualiteit. Het wit staat voor het mysterie van Gods aanwezigheid. Het valt op dat Marc Chagall in al zijn glasramen werkt met kleine plekjes wit die het werk zijn transparantie geven. Zelf zegt hij over zijn kleurgebruik: 'Als ik vanuit het hart ontwerp, werkt bijna alles; uit het hoofd bijna niets.' Het was Picasso niet ontgaan dat Chagall een zeer exclusief kleurgebruik had: 'Chagall is de enige kunstenaar die nog weet wat een kleur is!'
Het expressionisme, kubisme en surrealisme hebben wel invloed op hem maar hij blijft zijn eigen werkelijkheid scheppen. 'Kunst lijkt mij meer een toestand van de ziel, dan iets anders. Theorie en techniek hebben mij geen stap verder gebracht, ik dank alles aan het leven.'
In veel van zijn werk heeft hij met doek, papier, verf en kwasten geprobeerd vorm te geven aan zijn innerlijke beleving van het mysterie 'leven'. Het stond voor hem gelijk aan de liefde. Het was voor hem steeds weer een worsteling om met materiële middelen de binnenkant van het begrip 'liefde' op te laten lichten. Een wonderlijke ontdekking doet hij op latere leeftijd tijdens het ontwerpen van een gebrandschilderd glasraam. Hij werkt met het glas en het lood maar wordt zich bewust dat het werk pas echt tot leven komt als het licht zelf er doorheen schijnt, als het werk de interactie aangaat met het licht. Alleen door de transparantie van het glas en de straling van het licht verkrijgen het blauw, rood en geel een ongekende diepte en betekenis. Alleen door het levende licht vallen zijn kleuren 'als edelstenen' uit de hemel. Natuurlijk, Chagall weet zijn voorstellingen van schepping, rozetten en bloemenpracht in overeenstemming met de lichtinval te plaatsen. Maar die lichtinval, die wisselwerking tussen binnen en buiten, geeft het werk de sprankeling die de kunstenaar zelf niet geven kan. Niet hij verenigt de twee werelden, de buiten- en binnenkant van het gebouw, maar het licht! 'Hij die het leven schenkt, misschien kan die maken dat mijn schilderij een feest van licht wordt.' 'Als je zelf doorschijnend bent als glas voor het licht, dat wil zeggen ego-loos, zonder vooringenomen standpunt, zonder oordeel naar wie of wat dan ook, dan dient het wonder van het leven zich als vanzelf aan als een geschenk.'
Voor mij is een gebrandschilderd raam de transparante wand tussen mijn hart en het hart van de wereld.
Hij grijpt het hart aan en brengt de verschillende elementen van cultuur en religie samen op één doek, in één glasraam, in het licht. Hij ervaart de dynamische kracht van de liefde in zijn ziel, in al wat er is en zich voordoet in het leven. 'Mijn kunst is het land van mijn ziel. Onze hele innerlijke wereld is realiteit en dat misschien meer dan onze schijnbare wereld.' De ziel is zijn brug tot vrijheid. En de beelden die opwellen in de ziel van zijn hart, die hij kleur en vorm geeft, bouwen aan de brug in de wereld tussen Oost en West, jodendom en christendom, volkskunst en moderne kunst, leven beneden en leven boven.

Literatuuropgave is beschikbaar bij de redactie

De poort naar een nieuwe werkelijkheid

Het innerlijk besef, de ontdekking dat er nog een andere wereld is, een werkelijkheid of levensveld van waaruit je kunt leven, is niet per definitie een gemakkelijke ervaring. Er is de wereld die we kennen, met al z'n zichtbare en onzichtbare tegenhangers, waarin we geboren zijn en verder leven en tegelijk is er een totaal andere sfeer, die de visie op de wereld overstijgt. Over het algemeen weten we helemaal niets van die andere wereld... of wel? Vanuit inzicht en ervaring krijgen we de mogelijkheid aangeboden om onze bekende wereld te verlaten voor een andere. Het klinkt misschien als een simpele overgang, maar is het dat echt?

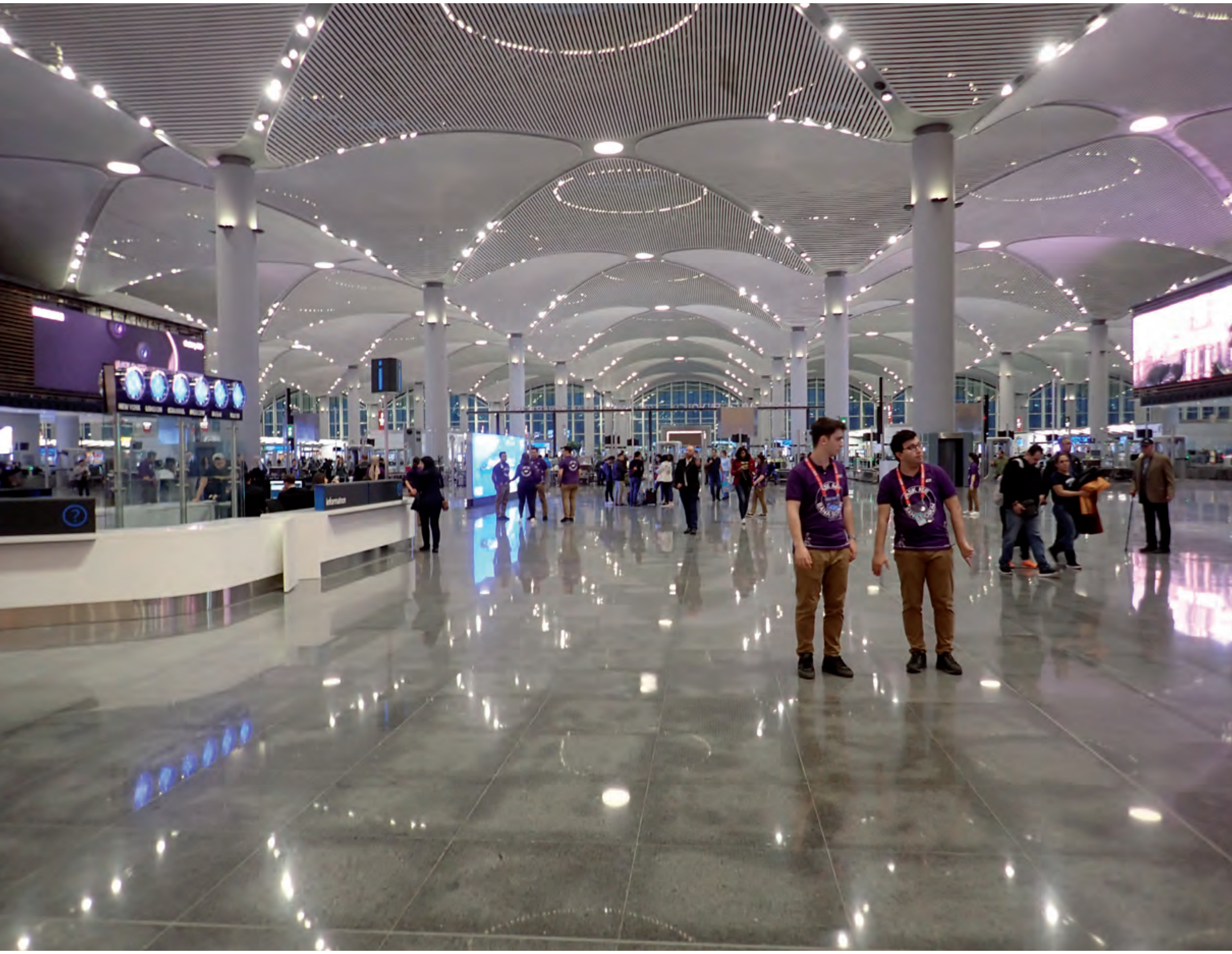
Jonge kinderen schijnen een aangeboren vermogen te hebben om van de ene 'wereld' in een andere te stappen. Ze leven in vele fantasiewerelden en babbelen daar voortdurend over, tegen anderen of tegen zichzelf, dat lijkt niet uit te maken. Zij hebben nog niet zulke vaste ideeën over de werkelijkheid. Alles is nog mogelijk. Dat vinden we volkomen acceptabel en zelfs schattig. Het wordt aangemoedigd door tv, videospelletjes en films. Er zit een verrukkelijk gevoel van een altijd vloeiende vrijheid in dat vermogen om te denken en te voelen zoals een kind dat kan, dat de meesten van ons, volwassenen, verloren lijken te hebben. Wij zitten vast in die ene wereld.
Hoe vinden we dan, uit ons kind-zijn gegroeid, die andere werkelijkheid? Een andere wereld, die niet van deze wereld is, waarover we horen dat die uiteindelijk 'nader is dan handen en voeten'? Hoe verbinden we ons ermee en – nog belangrijker – blijven we ermee in verbinding?
Er is een weg die naar die andere wereld leidt, een veelbetreden pad met een 'enge', een nauwe poort. We weten dat, want de Bijbel en andere geschriften verwijzen er veelvuldig naar. Naarmate we ouder worden, wordt het moeilijker om een dergelijke poort te passeren, met al onze materialistische, mentale en emotionele banden en verbindingen. Pas als we ontevreden worden over het leven, met al onze gehechtheden, kunnen we soms een impressie krijgen van die andere werkelijkheid, een vermoeden dat er iets zou kunnen zijn naast de wereld die we kennen. En wanneer we de ontevredenheid met onszelf in ons innerlijke wezen herkennen, bevinden we ons op een pad, aan het begin van een weg die naar die 'enge' poort leidt. En meer en meer worden we geroepen door die nieuwe werkelijkheid, worden we erdoor geleid. Onze herkenning komt van binnenuit, van onze innerlijke leid-ster, en steeds meer vertrouwen wij ons toe aan die leiding. We ontdekken dat we heel wat achter ons moeten laten naarmate we vorderen op dit pad, en vanzelfsprekend is de poort die wij naderen nauw, dat is logisch.
We beginnen twee werkelijkheden te leren kennen, een die kleiner wordt naarmate wij verder gaan, en een andere, die, aanvankelijk vluchtig, zich geleidelijk steeds sterker toont, en die in en om ons heen tot leven begint te komen. Het is niet altijd gemakkelijk om op onze weg te blijven, om koers te houden, maar als we ons het beginpunt herinneren, die innerlijke herkenning, en geloven in die innerlijke leiding, dan zal de weg duidelijk zijn voor ons. De verwarring en de frustratie van het begin verminderen, rust en vrede in overvloed. En plotseling staat hij daar, voor ons: de enge poort!

De poort zien

Hmm. Mooie poort. Een beetje nauw, vind ik. Hij herinnert me aan de gate (poort) op het vliegveld. Een groot deel van mijn volwassen leven heb ik gevlogen, van hier naar daar, en overal elders. Altijd dezelfde procedure – je bagage inchecken, verder naar de vertrekhal, aan boord gaan—dit was natuurlijk vóór Covid. Het was een betrekkelijk

▷	TEKST:	PAM WATTIE
▷	LAND:	AUSTRALIË
▷	BEELD:	PADSTOCK PHOTOS/ LOGON
▷	RUBRIEK:	TIJDGEEST

Grote hal op De Internationale Luchthaven van Gokcen van Sabiha in Istanboel, Turkije

Een beetje nauwe poort, **die me herinnert me aan de gate** op het vliegveld

Het is niet altijd gemakkelijk om **op onze weg te blijven, om koers te houden...**

gemakkelijke procedure totdat ze bagagelimieten introduceerden, aangezien ik tot dan toe er altijd in was geslaagd een paar extra kilo's 'absoluut noodzakelijke' bezittingen mee te smokkelen. Nu was daar opeens een maximum aan gesteld en ik moest de regels gehoorzamen. Als de bagage eenmaal was ingecheckt, en al onze 'noodzakelijke' toevoegingen achtergelaten, mochten we de vertrekhal in, onze identiteit werd geverifieerd en we mochten de poort door het vliegtuig in. Werkt dat misschien net zo bij die andere poort waar we het over hadden? Tenslotte vliegen we niet van het ene land naar een ander land, maar van de ene werkelijkheid naar een andere. Precies zoals we onze bagage graag achterlaten om dan het vliegtuig in te mogen, zo is het noodzakelijk om bereidwillig onze bagage, onze gehechtheden aan de wereld, achter te laten om een nieuwe werkelijkheid te kunnen betreden. We kunnen niet met al die zaken de poort door, hoe we dat ook proberen. En we proberen dat! Denk eraan, het is niet altijd gemakkelijk. Eerst als we vrij zijn van al onze bindingen, er bewust vrij van zijn, scheppen we ruimte, innerlijk en uiterlijk, waarin een nieuwe werkelijkheid zich kan manifesteren. Zo, en alleen zo, kunnen we door die nauwe poort. En het is werkelijk een mooie poort!

De poort door

Aldus, hard gewerkt hebbend om onze gehechtheid aan aardse zaken te minimaliseren, mentaal zowel als emotioneel (en ja, zelfs geestelijk) verwachten we, natuurlijk, dat we de poort door mogen. Maar nee. We ondervinden dat het zo niet werkt. Zolang er nog een deel van ons is dat de poort door 'wil', al is het nog zo klein, een deel dat een manier wil vinden om de poort te openen, zullen we falen. Al het 'willen' moet verdwijnen, moet losgelaten worden. Iedere keer dat we willen, wensen of proberen, zullen we de poort onwrikbaar gesloten vinden. Als op het vliegveld, als we de gate naderen met iets bij ons wat niet is toegestaan, zullen we niet aan boord kunnen gaan. En we zullen misschien al hebben opgemerkt dat de poort die we trachten te openen geen grendel heeft, geen slot, geen haakje, geen klink. Misschien zijn we bij ons vastbesloten, volhardende voortgaan op het pad ook al tot de ontdekking gekomen dat op sommige momenten, meestal totaal onverwacht, de poort vanzelf opengaat. Hij verspreidt een straal van licht, van vrede en kalmte die ons aanraakt, ons prikkelt en opwekt, voor een moment. En dan is het weer weg, zo plotseling als het verscheen. Die aanraking vanuit een andere sfeer, die andere realiteit, beweegt ons innerlijk. Zij is zo volkomen verschillend

van al het andere, alle ervaringen in de ons bekende wereld, dat we haar niet kunnen vergeten. Zo prachtig, zo totaal onwerelds dat we ernaar beginnen te verlangen. Een innerlijke vonk van herkenning. Iets in ons binnenste weet, al is het maar een ogenblik, dat we ons ware thuis hebben gevonden. Dat de bekende wereld, waar we in hebben leren leven, als ons thuis beschouwen, een waanidee is. Onze erkenning van dat feit leidt tot een versterkt innerlijk verlangen en we zien de poort steeds verder opengaan, steeds iets langer, en nooit wanneer we het verwachten. Verwachtingen moeten we ook kwijt! Het gaat niet om verwachten, om willen. Het is verbonden met ons heimwee, ons verlangen naar een werkelijkheid die steeds reëler wordt, steeds tastbaarder, en verre te prefereren. En ook met onze bereidheid om onszelf ervoor open te stellen, om ons eraan over te geven. En dan, op een dag, tot onze verrassing en vreugde, gaat de poort open, laat zij ons door, waar we ook zijn, waar we ook mee bezig zijn. Fysiek komen we niet van onze plaats. Maar we zijn, in een andere zin, vertrokken naar een werkelijkheid die zo verbazingwekkend is, zó onbeschrijflijk… Sprakeloos makend. We kunnen haar alleen ervaren.

We gaan door de poort. En glimlachen, terwijl de poort zich zacht achter ons sluit.

Uit Lichtdwang

Drie gedichten van Paul Celan

▷	TEKST: ERIC OP 'T EYNDE
▷	LAND: BELGIË
▷	BEELD: WILDEAST
▷	RUBRIEK: KUNST

TRECKSCHUTENZEIT,
die Halbverwandelten schleppen
an einer der Welten,
der Enthöhte, geinnigt,
spricht unter den Stirnen am Ufer:
Todes quitt, Gottes
quitt.

TREKSCHUITENTIJD,
de halfveranderden slepen
een van de werelden voort,
de onthoogde, geïnnigd,
spreekt onder de voorhoofden aan de oever:
de dood kwijt, God
kwijt.

DU SEI WIE DU, IMMER.
Stant up Jherosalem inde
erheyff dich
Auch wer das Band zerschnitt zu dir hin,
inde wirt
erluchtet
knüpfe es neu, in der Gehugnis,
Schlammbrocken schluckt ich, im Turm,
Sprache, Finster-Lisene,
kumi
ori.

JIJ WEES ALS JIJ, ALTIJD.
Stant up Jherosalem, inde
erheyff dich
Ook wie de band met jou verbrak,
inde wirt
erluchtet
knoopt hem opnieuw aan, in het geheugen,
puinbrokken slikte ik, in de toren,
taal, duister-liseen,
kumi
ori.

WIRK NICHT VORAUS,
sende nicht aus,
steh
herein:
Durchgründet vom Nichts,
ledig allen
Gebets,
feinfügig, nach
der Vor-Schrift,
unüberholbar,
nehm ich dich auf,
statt aller
Ruhe.

WERK NIET VOORUIT
zend niet uit,
sta
naar binnen:
doorgrond door het niets
zonder enig
gebed,
fijnvoegig, naar
het Voor-Schrift,
onachterhaalbaar,
neem ik je op
in plaats van alle
rust.

Uit: Celan, Paul, *Gedichten*, Ambo tweetalige editie, Amsterdam 1988

De dichtkunst van Paul Celan wordt hermetisch genoemd. Ook dit oordeelwoord heeft, zoals bijna elk woord in zijn gedichten, meerdere dimensies. Het gaat terug op de voorchristelijke traditie van Hermes Trismegistos. Het vertelt ook dat de gedichten bij eerste ervaring hermetisch gesloten zijn. Het is aan de lezer om te openen.

/Kunst

De taal van de dichter is als een scherp zwaard. Materiaal moeizaam opgedolven uit de aarde wordt verhit en krijgt onder de harde slagen van de smidshamer zijn vorm, scherp, dicht, hard. Met in zich de herinnering aan zijn oorsprong, sterrenstof.
Omgaan met gedichten van Paul Celan is als een meditatie-opdracht: kijkt u drie weken lang elke dag gedurende vijftien minuten naar een boom, of een steen, of een beekje. Ervaar wat er gebeurt. Dat wordt in deze context: lees de drie gedichten, of één per keer, of enkele zinnen van één gedicht. Leef, kom morgen hier weer. Lees de drie gedichten, of één… Ervaar wat er in je gebeurt.
Paul Celan dicht in het Duits. Dat is een taal die een complexere structuur met de naamvallen heeft behouden en die zich uitstekend leent tot het maken van samengestelde nieuwe woorden. Zelfs een erg goede vertaling kan niet echt die diepte van taal weergeven in het Nederlands.
Komt u over een week of drie maar eens hier terug, waarde lezer.

Dan kunnen we nu enkele beschouwingen en inzichten delen of een achtergrond schetsen waartegen de gedichten weer nieuw kunnen oplichten.

De drie gedichten zijn geselecteerd uit de bundel met de titel: *Lichtzwang* (Lichtdwang). Zij vormen een trilogie. De bundel werd postuum gepubliceerd. Een belangrijke inspiratiebron voor Paul Celan waren de preken van Meister Eckhart. De joodse dichter ontleende aan die preken zowel typische woorden, door de mysticus gecreëerd, als een manier van spreken over de mystieke ervaring en het leven. Daarmee plaatste hij zichzelf in de bovenaardse stroom van de gnosis.
De titel van de bundel Lichtzwang heeft betrekking op de verhouding tussen ik en jij, op het feit dat het ik niet tot het jij kan 'duisteren', omdat 'er lichtdwang heerst'. Deze dwang van en naar het licht heeft tevens te maken met de verhouding tot God. Een andere bundel gedichten van zijn hand heet Niemandsrose.[1]
In de joodse mystiek staat allereerst de taal centraal. De taal is hier het medium waarin het mysterie zich onthult en de relatie met God zich voltrekt. Tegelijkertijd eerbiedigt en vertolkt de taal het absolute verschil tussen God en mens. Er is een zekere afstand tussen mens en God. Dankzij taal wordt een ontmoeting met God tot stand gebracht. De relatie is er een van afstand en nabijheid. God is daarom ver en nabij. De schepping is een expressie van Gods taal. De naamgeving, het spreken

Vorige pagina: Chernivtsi Stadhuis uit de Weense periode van de hoofdstad van Boekinova (thans in Oekraïne)

van God, belichaamt de voortdurende scheppingsdaad.[2]

Trekschuitentijd

Het beeld van de oude smallere kanalen waarlangs mannen en vrouwen én kinderen aan koorden de platte schuiten voortsleuren, stroomopwaarts. Je kan het zien als een negentiende-eeuwse Franse foto waarop in sepia nevelslierten en zonneschijn het tafereel romantisch inkleuren. Je kan het zien in de scherpe hardheid van een zwoegend bestaan. Als we verder lezen: *schleppen an einer der Welten* / slepen één van de werelden voort – kijken we duidelijk naar het tweede tafereel. Wie zwoegt? De halfveranderden. Een mens als de leerling in *De stem van de stilte*, of Tat in de geschriften van Hermes, die zwoegend onderweg is en daarbij zijn microkosmos, gevuld met vele lasten, stroomopwaarts trekt, dat is: in de richting van de oorsprong.

De tweede strofe van het gedicht spreekt in Meister Eckhart-woorden over God, zoals hij, ingedrongen in het diepste innerlijk van de mens-onderweg, spreekt achter het voorhoofd. De leerling denkt en denkt en zwoegt en zet stap na stap.

Het woordje *quitt* in de slotstrofe doet denken aan 'quitte zijn', een toestand waarin alle wederzijdse schulden zijn vereffend. Schuldloos aan de dood, schuldloos aan God. Het trage gewicht van de last van de trekschuit is opgelost.

Indien de mens zich de onthoogde God (van Meister Eckhart) eigen maakt, treedt hij binnen in een 'niets' en vindt hij de totale naaktheid en armoede van de geest, waarin hij tot een waarlijk vrij mens kan worden omgevormd.[3]

Jij wees als jij, altijd

Bij eerste lezing klinkt het als een coaching-advies. Wees altijd jezelf! In de taalwereld van Paul Celan en van Meister Eckhart staat 'jij' voor 'de Ander', het ontwakende goddelijke in de mens. *Ook wie de band met jou verbrak, knoopt hem opnieuw aan, in het geheugen.* Geheugen, de plaats in ons van herinneren. Pre-herinnering. Als affirmatief begin van de herstellende verbinding van de mens met God.

Puinbrokken slikte ik, in de toren. Taal, duister-liseen.

De instortende toren van Babel en de veelheid van talen die daarop volgde. Lisenen zijn een soort zuilen-in-bas-reliëf. In hun verbinding tussen boven en beneden brengen ze een ritmische verdeling aan in een vlakke wand. Het woord wordt hier enkelvoudig gebruikt. Taal als de duistere verbinding tussen de aarde en de hemel. Een veelheid van talen lees je ook in dit gedicht.

Tussen de moderne Duitse zinnen zijn frasen ingeweven die geschreven zijn in een oudere vorm van de Duitse taal. Zij vormen een citaat uit het antwoord van Meister Eckhart op Jesaja 60. Het citaat mondt uit in het *kumi ori* van het Bijbelvers, wat betekent: Sta op en wordt licht. Ook hierin voel je de beweging van herstel, de uitnodiging opnieuw op

De Duitse mysticus Meister Eckhart (rond 1260 in Thüringen geboren) bekleedde jarenlang leidinggevende functies in de orde der dominicanen, waartoe hij behoorde. Hij was zielzorger en predikant, werd tweemaal als docent naar Parijs gezonden (wat als een bijzondere onderscheiding gold) en doceerde later in Keulen. Als een van de eersten schreef en predikte hij in de (Middelhoogduitse) volkstaal en leverde daarmee een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van het Duits. Als mysticus was Eckhart sterk geïnspireerd door Mozes Maimonides (1134-1204), een klassieke joodse theoloog uit de tijd van het vroege chassidisme. Om zijn eigenwillige uitspraken over mystiek en niet in de laatste plaats omdat hij de taal van het volk sprak, moest Eckhart zich in de laatste twaalf jaar van zijn leven verantwoorden tegenover de inquisitie en werd hij kort na zijn dood wegens ketterij veroordeeld.

te staan na te zijn gevallen.
Meister Eckhart schrijft dat hij tot de ontdekking kwam dat de verhoudingen tussen de nederige mens en de hoge God moeten worden omgekeerd. In de unio mystica verandert hoogte in diepte en diepte in hoogte, want 'de deemoedige mens en God, dat is één leven en zijn'. God moet 'onthoogd' worden opdat de mens wordt 'verhoogd'. Dit proces moet in het binnenste plaatsvinden, aangezien de wezenskern van de menselijke ziel van dezelfde aard is als de goddelijke 'grond van alle zijn'. 'Je moet geïnnigd worden van jezelf in jezelf, opdat Hij in je is.'[4]
Uit *Het Evangelie der Waarheid*:[5]
Zo verwijdde de diepte
van de vader zich, en bleef
het denken van de dwaling buiten Hem.
Het is een mysterie van vallen
en van rustig weer opstaan van hem
die Hem gevonden heeft
die tot hem gekomen is
om hem terug te leiden naar huis.
Want deze wederkeer wordt
inkeer genoemd.

Werk niet vooruit, zend niet uit, sta naar binnen

Een strofe die onwillekeurig doet denken aan 'Start close-in' van David Whyte.[6]
Het Nederlandse werk valt wat plat naast het Duitse *wirk* dat vele betekenissen heeft die dichter bij 'bewerken' liggen en het resultaat van het werken, de uitwerking.
In *De stem van de stilte* komt de versregel voor: 'En nu, leerling, bent u zowel dader als getuige, uitstraler en uitstraling beide…' Hier spreekt eenzelfde tegenstelling tussen actie naar buiten, als stralen of zenden, en aanwezigheid vanbinnen.[7]
De zin van Paul Celan eindigt in een dubbele punt, te lezen als: kijk eens wat er nu volgt!
Doorgrond van het niets… als *het Niet* van Sartre of, vooruitlezend naar *ledig*: het volkomen ledig zijn aan deze wereld

	Alternatieve vertaling:	
Durchgründet vom Nichts, ledig allen Gebets, feinfügig, nach der Vor-Schrift, unüberholbar,	doorgrond door het niets zonder enig gebed, fijnvoegig, naar het Voor-Schrift, onachterhaalbaar,	doorgrond van het niets bevrijd van elk gebed, nauwpassend, volgens het voor-schrift, onmogelijk in te halen, / onherstelbaar, / niet te verbeteren,

Deze strofe is werkelijk hermetisch, vraagt om te werken aan het begrijpen uit het afwegen van mogelijke betekenissen van de woorden die de dichter gebruikt. Na de komma gaat de zin in alle eenvoud verder:

nehm ich dich auf, statt aller Ruhe.	neem ik je op in plaats van alle rust.	neem ik jou op, in plaats van alle rust.

Paul Celan

Paul Celan werd op 23 november 1920 als Paul Antschel geboren uit Duitstalige Joodse ouders in Czernowitz, de hoofdstad van Boekovina (thans in Oekraïne en Roemenië), in een orthodox-joods milieu. Ondanks de Oostenrijkse overheersing en de vermenging van de Duitse met de eigen, deels oosterse cultuur wisten de joden hun tradities en godsdienstvrijheid er te behouden. De theologische en ethische leer van het chassidisme legt de nadruk op het gevoelselement in de religie. Levensgevoel, morele houding en mystiek behoren optimistisch en daadkrachtig te zijn. De individuele mens beïnvloedt door zijn handelen de hele kosmos.

Paul ging naar de Duitstalige Meisler-school, wat na enkele jaren te duur werd. Hij ging dan naar de Hebreeuwse lagere school, daarna naar het gymnasium dat hij onder druk van opkomend nazisme voortijdig moest verlaten. Op het staatsgymnasium, waar Roemeens werd gesproken, stichtte hij een Duitstalige leeskring en droeg vanaf 1937 ook eigen gedichten voor. Hij werd politiek geëngageerd.

Via België reisde hij in 1938 naar Parijs en Tours om een medicijnenstudie aan te vatten. Hij maakte daar kennis met het surrealisme en sloot vriendschap met Spaanse politieke vluchtelingen. In ’39 keerde hij terug naar Czernowitz en vatte een studie romanistiek aan. Enkele jaren kon hij zich nagenoeg ongestoord aan zijn studie, de poëzie en vertalingen van onder andere Middelhoogduitse literatuur wijden. Dan kwam hij in een werkkamp terecht. In 1944 werd hij onder Russisch bestuur hulparts. Geboeid door het werk van Martin Buber scheef hij voor het eerst gedichten met een uitdrukkelijk joodse thematiek. In 1945 vestigde hij zich als lector in Boekarest, werd er lid van een surrealistische kring en vertaalde Russische literatuur. In 1947 publiceerde hij enkele Duitstalige gedichten onder de naam Celan. In 1947 vluchtte hij naar Wenen met in zijn koffer het manuscript van zijn eerste gedichtenbundel, die een jaar later werd gepubliceerd. Celan reisde naar Parijs en zou daar zijn verdere leven blijven wonen. Hij studeerde germanistiek en taalwetenschap aan de Sorbonne en werkte als vertaler. Hij publiceerde een tweede bundel: *Mohn und Gedächtnis*, die lovend werd ontvangen.

In 1967 vond een eerste ontmoeting plaats met Martin Heidegger, door Celan bewonderd en al jaren een correspondentievriend. In 1963 verscheen de vierde bundel *Niemandsrose*, enkele jaren later *Atemwende* en *Fadensonnen*.

Celan liet vaker blijken dat hij naar zijn mening in Duitsland geen juist gehoor of echo vond, dat het stil geworden was rond zijn poëzie en dat velen hem uit hun bewustzijn hadden verdrongen. Deze persoonlijke indruk lijkt te botsen met de vele literaire onderscheidingen, talloze recensies, kritieken en artikelen die telkens op de publicatie van een gedichtenbundel volgden.

Vermoedelijk op 20 april 1970 verdronk Paul Celan in de Seine. Postuum verscheen de bundel *Lichtzwang*, en nog drie bundels.

In 2020 verscheen bij Atheneum het Verzameld werk, in Nederlandse vertaling van Ton Naaijkens.

Deze mens, bevrijd van elk vragend bidden. Van elk dankend bidden ook. Niets.

Taal als de duistere verbinding tussen de aarde en de hemel

en zijn verleidingen, wordt tot de basis van het bestaan. De ongrond van Jacob Böhme, die andere mysticus en inspiratiebron van Celan, vult het wezen, dat daarvan wordt doortrokken als van een zuurdesem.
Zoals bij Van Eeden in *De waterlelie* volgt: …en wenscht niet meer.
Deze mens, bevrijd van elk vragend bidden. Van elk dankend bidden ook. Niets.
Daarna lijkt de toon om te slaan, zich in een andere context te begeven. *Überholen* kan gelezen worden als mechanisch reviseren. *Feinfügig* maakt deel uit van diezelfde context, als heel nauw passend, met minimale toleranties. En hermontage gebeurt in de werkplaats inderdaad het beste volgens voorschrift. Alleen is dat laatste woord nadrukkelijk in tweeën gebroken: Vor-Schrift. Het krijgt daardoor een tijdsdimensie. Er is iets dat vooraf is gegaan in de tijd en toen werd opgeschreven. De dichter schrijft taal. De grote godsdiensten kennen hun schriften en voorschriften. Dit is Paul Celans laatste bundel. Er is dan al een ruime 'Vor-Schrift'. De lezer kiest uit deze werveling van betekenissen die ene betekenis waarmee hij verder dansen zal, of neemt de hele wolk aan betekenissen mee.
Blijven we bij de dimensie tijd, dan leest *unüberholbar* als: onmogelijk in te halen of bij te benen. Verblijven we daarentegen in de werkplaats, dan is onherstelbaar een begrip, de algehele revisie als herstelling is niet langer mogelijk.
En dan de eenvoud van de laatste strofe. Alleen het jij of jou is te duiden.

In de werelden van Meister Eckhart en Martin Buber is 'jij' de Andere, de werkelijke Mens in de mens. Dat wringt echter met het 'in plaats van alle rust'. Doorgrond van het niets zou je juist rust verwachten.
Als voorafschaduwing van Paul Celans levenseinde kan het de dood zijn die wordt opgenomen. Vanwege onherstelbaar. Ook dan lijkt het ontbreken van rust een tegenstelling op te roepen.
Lees je het hele gedicht, dan blijft het gevoel achter: *nehm ich dich auf*, betekent: het in mijzelf opnemen van de Christus. Die ooit zei: 'Ik ben niet gekomen om de vrede te brengen maar het zwaard.' Dan schuift alles nauwpassend op zijn plaats. De oude mens kan niet meer hersteld worden, de nieuwe mens wordt opgenomen. Maar niet om de rust te vinden. Wel om te werken in het nu, zonder verwachting of gebed voor de toekomst, doorgrond van het niets. Hermetisch gedicht, als een zwaard, gesmeed uit taal.

1. Celan, Paul, *Gedichten*, Ambo tweetalige editie, Amsterdam 1988
2. Celan, Paul, Im Gespräch mit Meister Eckhart und Hermann von Fritslar, Elisabeth Hense (pdf)
3. Celan, Paul, *Verzameld werk, vertaald en toegelicht door Ton Naaijkens*, Atheneum, Amsterdam 2020
4. Braembussche, Van den, Antoon, *Tekens van het onzichtbare – Essays over kunst en mystiek*, Damon, Eindhoven 2021
5. Slavenburg, J., *Nag Hammadi geschriften I*, Ank-Hermes, Deventer 1995
6. Whyte, D., *River Flow New & Selected Poems*, Many Rivers Press, 2012
7. Blavatsky, H.P.B., *De stem van de stilte*, Theosophical University Press Agency; 4de druk 2020
8. Eeden, Frederik van, *Van de Passielooze Lelie. Verzen door Frederik van Eeden* W. Versluys, Amsterdam 1901

▷	TEKST:	REDACTIE
▷	LAND:	NEDERLAND
▷	RUBRIEK:	BOEKEN

Byung-Chul Han, De palliatieve maatschappij,
Ten Have, Utrecht 2022)

Stel je een film voor over een gezin met twee ouders en twee kinderen, een hond en een kat. Zij wonen in een superschoon huis en hebben alles wat ze willen hebben. Alles wordt voor hen geregeld; het hele huis wordt mechanisch gereinigd. Dat is trouwens bij iedereen zo; er is geen 'hoog en laag'.

Iedereen is altijd gezond en er wordt veel gelachen. De vader gaat naar zijn werk (omdat hij dat graag wil) en alles wat hij daar doet, slaagt. Hij heeft een prima werkgever en is bevriend met al zijn collega's. Als ze geen zin hebben in werken, gaan ze naar huis. Werken is overbodig, maar wel leuk. De moeder werkt ook, als ze zin heeft, en heeft weliswaar twee bevallingen meegemaakt, maar onder narcose. De kinderen gaan lachend en grappend naar school, waar ze leren waar ze zin in hebben en er kan niets misgaan, want er zijn geen vereisten. Het is heel leuk op school, alle kinderen zijn vriendjes en vriendinnetjes en de leerkrachten zijn liefdevol en grappig.
De hond en de kat kunnen het buitengewoon goed met elkaar vinden. De hond heeft geleerd om de kattenbak te gebruiken, die automatisch wordt geleegd en gereinigd. Het eten van mens en dier is altijd smakelijk en gezond tegelijk. Ziekte en dood komen niet voor. Ouderdom ook niet – die wordt voorkomen.
O, wat heerlijk.
Hoe lang kun je zo'n film verdragen? Val je in slaap? Maar waarom? Het is toch ideaal zo? Dat is toch waar we collectief naar streven? Altijd gelukkig zijn? Nooit meer problemen? Niets hoeven doen, alleen waar je zin in hebt?
Er is al een film gemaakt die ongeveer zo begint, inmiddels alweer lang geleden: De Truman Show, met de elastische Jim Carey in de hoofdrol. Gelukkig (voor ons kijkers) valt er al gauw zomaar opeens een schijnwerper uit de lucht en gaat hij nattigheid voelen. Anders zaten wij negentig minuten te kijken naar een grenzeloze leegte, naar een half leven, een bewegingloze toestand waarbij we ons stierlijk zouden vervelen.
Wat er ontbreekt, is de andere helft van het leven, de helft die diepte geeft aan geluk. Zoals je als alles dezelfde kleur blauw zou zijn, niets zou kunnen onderscheiden, zo kun je in een leven van stom geluk geen diepte vinden. De diepte komt door lijden, door pijn, door verdriet, ziekte, verlies. Als we alles blauw willen hebben, dan wijzen we de andere kleuren af. We willen ook die tussentinten niet. En op den duur kijken we argwanend naar lichte nuances in het blauw. We zijn dan blauwgelukkig, dat wil zeggen, uitsluitend gelukkig met alles wat blauw is. Het witte licht, dat immers uit alle kleuren bestaat, zullen we dan nooit kennen.
Truman, in 'De Truman Show', heeft zo'n fijn leven. Alles is geregeld. Hij leeft in een realityshow, waarin hij geboren is. Hij weet dus van niets. De regisseur zorgt dat hij nooit in moeilijkheden komt. Iedereen is altijd aardig (wat dan ook niet echt blijkt te zijn). Toch wil hij voelend leven, echt het leven ondergaan. Liever pijn en verdriet dan eindeloze leegte. En uiteindelijk ontsnapt hij – het gewone leven in, met pijn, verdriet en gemis, ziekte, dood en ouderdom.
De Koreaans-Duitse filosoof Byung-Chul Han stelt in zijn boekje De palliatieve maatschappij dat we vandaag de dag alle leed vermijden, dat alles 'welgevallig' moet zijn tegenwoordig. Positief denken, alleen je mooie kanten laten zien, alles verbeteren, vooral niet verdrietig zijn. Geen dingen zeggen die conflicteren. Als je denkt dat je niet mooi bent, dan regel je dat met botox, plastische chirurgie of make-up. Als je verdriet hebt, neem je een coach, of therapie, of een zelfhulpboek. Alsjeblieft geen verdriet, zeg. Pijn hoeft al helemaal niet meer; pijnstillers te over. In *De palliatieve maatschappij*, dat veel weg heeft van een vlugschrift, citeert Han de Amerikaanse pijnexpert David B. Morris, die stelt dat het Amerikaanse volk het eerste volk is dat denkt dat het je recht is om pijnvrij te zijn. Mensen slikken daartoe middelen die gewoonlijk aan stervenden worden gegeven: palliatieve sedatie.
Aanstaande ouders laten van alles screenen om te voorkomen dat hun kindje gehandicapt of ziek ter wereld komt. Heel begrijpelijk, laten we duidelijk zijn, maar toch een symptoom van

een zieke maatschappij. Ziek, in de zin van dat de maatschappij iets mankeert: besef van de zin van leed, verdriet en pijn. Wie denkt dat het leven draait om gemak, geluk, vermaak, gezondheid en welgesteldheid, wie denkt dat het na dit leven afgelopen is en er ervóór niets is geweest, die wil er iets van maken, iets prettigs, waaraan je terug kunt denken tegen de tijd dat je misschien het besluit neemt dat het leven voltooid is. Natúúrlijk...

Maar wat nu als het totaal anders blijkt te zijn? Als leed, pijn en ongeluk de wortels zijn, waaruit de levensboom kan groeien? Als de donkere, vochtige bodem, waarin we geen lichtpuntje zien, de voedingsbodem blijkt te zijn voor werkelijk durend geluk, dat op een heel andere basis is gestoeld? Een geluk waarbij het niet om onszelf draait, maar om alles tegelijk? De wereld, de medemensen, de hele natuur, de kosmos...

Als we ervan uitgaan dat leed een doel dient, en dat dat het doel voor wereld en mensheid is, dan zal dat leed zich niet opzij laten zetten. Sterker nog: als wij werkelijk leed nodig hebben, dan zullen wij, de in ons aanwezige intelligentie die achter alles werkt, altijd een weg vinden om het onszelf toe te dienen. En als wij ons verdoven, soms letterlijk, door harde muziek, of onze gevoelens met pijnstillers (sommige mensen gebruiken die als 'dimmers'), drugs of videogames, social media en noem maar op, dan zal het nog harder moeten gaan wil het tot ons doordringen. En het gáát hard, of niet? En als we dan stilvallen, bijvoorbeeld door lockdowns, dan komt de hele hoeveelheid ineens naar boven. Alles wat we niet wilden, lag om de hoek te wachten. Wat als we meer ruimte zouden maken voor het ongewilde, meer vertrouwen zouden hebben in het leven, en vooral meer ruimte zouden maken om eens bij de dingen stil te staan, zou ons leven dan radicaal kunnen veranderen? Als we niet bang zijn om 'nee' te zeggen tegen de neiging om onszelf te beschermen, dan is het ook gemakkelijker 'ja' zeggen. Dan is een 'ja' niet een 'ja, maar. . .', maar iets waar je volledig achter kunt staan. Leven met hart en ziel, in plaats van met harnas en angst.

Kiezen we in onze jacht op geluk niet juist voor het kleine geluk, het tijdelijke, even-geen-last-van-iets-hebben-geluk? En moesten we ons in het oude verhaal, op weg naar Luilekkerland, niet eerst door de rijstebrijberg heen eten?

'Welgevalligheid,' zegt Byung-Chul Han, 'zet alleen maar het gelijke voort. (. . .) Het bewustzijn dat niet kan huiveren, is een verdinglijkt bewustzijn.' Wij lijden volgens hem waarschijnlijk aan het 'prinses-op-de-erwt-syndroom'. 'De paradox van dit pijnsyndroom is dat men onder steeds minder steeds meer lijdt. De pijn is geen objectief vaststelbare grootheid, maar een subjectieve gewaarwording. Toenemende verwachtingen die men heeft van medicijnen, gekoppeld aan de zinloosheid van de pijn, zorgen dat zelfs de kleinste pijntjes onverdraaglijk lijken. En

we hebben geen betekenisverbanden, geen narratieven, geen hogere instanties en doelen meer die de pijn overkoepelen en draaglijk zouden maken. Verdwijnt de pijnlijke erwt, dan gaan de mensen onder zachte matrassen lijden. Het is immers juist de persistente zinloosheid van het leven zelf, die pijn doet.'

Het is misschien aanvankelijk zuur om te aanvaarden dat diepgevoeld verdriet, ook dat van een kind, al vinden we dat nog zo erg, uiteindelijk zal verkeren in diepgevoeld geluk. Zoals in een muziekstuk dat dissonanten bevat die oplossen in harmonie, de hemel opklaart en we wonderlijk ontroerd kunnen worden vanwege die diepte. We kunnen pas evenwicht vinden, als we hebben gewankeld, eraf zijn gevallen, er weer opgeklommen, zodat we begrijpen wat evenwicht ís. Pijn en leed komen op onze weg, als het daar tijd voor is. De kunst is niet om ze zo snel mogelijk weg te krijgen, maar ze op de juiste wijze te ontvangen. Zoals een goed gastheer zijn gasten omringt met zijn zorgen.

In het hoofdstuk 'Pijn als waarheid' geeft Han pijn de volgende eigenschappen:

- Pijn is binding. Wie elke pijnlijke toestand afwijst, kan zich niet binden.
- Pijn is onderscheid. Hij articuleert het leven.
- Pijn is werkelijkheid. We nemen de werkelijkheid vooral waar aan de hand van de weerstand die pijn doet.

'In het postfactische tijdperk met

ONS GELUK IS DE HALVE WAARHEID

fakenieuws of deepfakes ontstaat een werkelijkhheidsapathie, ja een werkelijkheidsanesthesie. Alleen een pijnlijke werkelijkheidsshock zou ons daaruit kunnen halen.'

Han verwijst naar grote kunstenaars, wier werk uit pijn is geboren zoals Schubert, Van Gogh, en denkers als Nietzsche, Proust, Kafka, Meyrink. Pijn brengt ook vernieuwing, het is 'de vroedvrouw van het nieuwe'.

De mensen verzwakken door hun

Han lijkt door zijn vurige pleidooi, dat niet vaak genuanceerd wordt, wel een liefhebber van pijn, maar dat is ook weer niet juist.
Hij citeert in zijn aanklacht velen die in de loop der tijd iets hebben gezegd over de zin van pijn en leed. Het is daarom een kleine bloemlezing geworden. Een aantal citaten:

'Pijn is van alle lichamelijke gevoelens voor de mens de enige zogezegd bevaarbare stroom met nooit opdrogend water, die hem naar de zee toe brengt. Lust blijkt overal waar de mens er gevolg aan probeert te geven een doodlopende weg.'
Walter Benjamin

'Je kunt niet van ganser harte lachen als je niet eerst diep hebt gegraven in de menselijke pijn.'
Aldo Palazzeschi.

'Pijn en geluk zijn broer en zus, tweelingen, die samen opgroeien, of, zoals bij jullie – samen klein blijven.'
Nietzsche

'De kunstmatige afsnoering van de elementaire krachten kan weliswaar de grove aanrakingen verhinderen en de slagschaduwen verdrijven, maar niet het verstrooide licht waarmee de pijn in plaats daarvan de ruimte begint te vullen.'
Ernst Jünger

'Hier bespeurt men het dromerige, pijnloze en merkwaardig uitgeputte welbehagen waar de lucht narcotisch vol van is.'
Ernst Jünger

'Pijn is een vleesgeworden waarheid.'
Viktor von Weizsäcker

'De pijn schenkt zijn geneeskracht waar we haar niet vermoeden.'
Martin Heidegger

zelfverwenning, ze verweken. Ze durven zich niet naakt te tonen, zich kwetsbaar op te stellen, verwondbaar te zijn. Ze zijn bang voor elkaar geworden. Volgens Han is een leven zonder dood en pijn geen menselijk, maar een ondood leven. 'De mens schaft zichzelf af om te overleven. Mogelijk zal hij de onsterfelijkheid bereiken, maar dan wel ten koste van het leven.

Iedereen kan de eerste zijn om het vizier te laten vallen en om open, ontvankelijk en voelend te gaan leven. En als één het doet, volgen er meer. Dan hoeft de schok die er is om ons op te wekken, niet meer zo groot te zijn. Het kán ook zachter. . .

Byung-Chul Han schiet af en toe door in het boek. Zo noemt hij de tendens tot het 'palliatieve' een paradigmaverschuiving, terwijl het eerder een glijdende schaal is die nu zo ver is doorgegleden dat het plotseling heel duidelijk wordt wat er gebeurt. Een echte paradigmaverschuiving is gebaseerd op inzicht dat het tot nu toe gedane echt niet meer kan. Dan ontstaat er een crisis, ofwel in een individu, of een groep, of in de maatschappij of de mensheid als geheel. De palliatieve samenleving is een symptoom van het einde van een periode, waarop een werkelijke paradigmaverschuiving móet volgen.

Iemand schreef ooit: Alles wat je doet wordt altijd steeds erger. Niet in de zin van slechter, maar van steeds méér. En dat gaat door totdat het onontkoombaar duidelijk is. Dat gaat twee kanten op.

IEDEREEN KAN DE EERSTE ZIJN OM OPEN, ONTVANKELIJK EN VOELEND TE GAAN LEVEN

Aanvankelijk lijkt het een goede gedachte: positief zijn, positief denken, maar dan ontstaan er eigenaardigheden, zoals niet meer 'fout' zeggen, maar 'niet goed'. En uitdrukkingen als: 'Dat verdient niet de schoonheidsprijs,' waar iets schandalig is afgehandeld. Werkelijk positief zijn is niet alles bedekken met zoete taal, of alles vergoeilijken, of zo lang polderen tot er werkelijk niemand meer echt tevreden kan zijn. Werkelijk positief in het leven staan alleen mensen met inzicht in de grotere werkelijkheid, áchter al die voorvallen en neigingen. Deze mensen doen geen uitspraken die klinken als de affirmaties die sommigen voor de spiegel doen, maar stellen neutraal wat er aan de hand is, áls ze iets zeggen. Dat kan dan confronterend zijn, maar nooit persoonlijk.

Een doorgeschoten tendens maakt ons attent op wat er niet klopt, en dat doen pijn en schokkende gebeurtenissen ook. Ze maken ons wakker. Zo schreeuwt Byung-Chul Han ons ook zijn wekroep in het oor. Wie doorgaat met bedekken en wegredeneren raakt in een diepe slaap.

Dan ontstaat er een situatie zoals J. van Rijckenborgh eens schetste: 'Als dikke dromers hangen ze aan de spaken van het levenswiel.' Allemaal in slaap gesust door verwenning.

Ook in de spirituele sector wordt veel positiefs gezegd, wat er meestal op neerkomt dat we eigenlijk goden zijn en als we ons dat herinneren, we ook goddelijke medewerking krijgen. Zoals zo vaak is het ook weer niet niet waar, waardoor mensen deze woorden met graagte ontvangen. Ze zijn welgevallig. Ons diepste wezen is inderdaad goddelijk en als we daaruit zouden leven, dan zouden we dat zijn. Maar welk eerlijk mens dat zijn eigen gangen nagaat kan zeggen dat hij goddelijk is? Waarom zouden er heilige geschriften overal ter wereld bestaan die gewag maken van een proces, van een 'pad' dat moet worden gegaan, met obstakels en verzoekingen? Kunnen wij dat overslaan?

Moesten de Boeddha en Jezus gelouterd worden, maar wij niet? Zijn er mensen die in één klap al hun gehechtheden kunnen laten vallen, of is dat dan een waan?

Als God Liefde is, dan is alles wat er gebeurt ook liefde, al zien en voelen wij dat niet. Pijn mag illusie zijn, maar dan is het een illusie binnen een illusie, die op die plaats een liefdevol doel dient. Eerst krijgen we een zachte aanraking en als we niet luisteren, een duwtje. Een schop krijgen we pas als we niet willen doen waarvan we weten dat het goed is.

Lichtaangeraakt, voor altijd

Alles wat je kunt zien, kun je prima zien met je ogen open. Maar wat je je wilt voorstellen, dat zie je het beste met je ogen dicht. Dus: sluit je ogen.

In dit geval zie je een donkere kamer. In die kamer is nog nooit licht geweest. Je kunt er nu helemaal niets zien, zo donker is het.

Dan komt er licht de kamer binnen, door een kiertje. Binnen één seconde verandert de hele kamer. Het is er nu licht, en al het donker is weg. Je ziet elk hoekje van de kamer nu. Zie je het goed voor je?

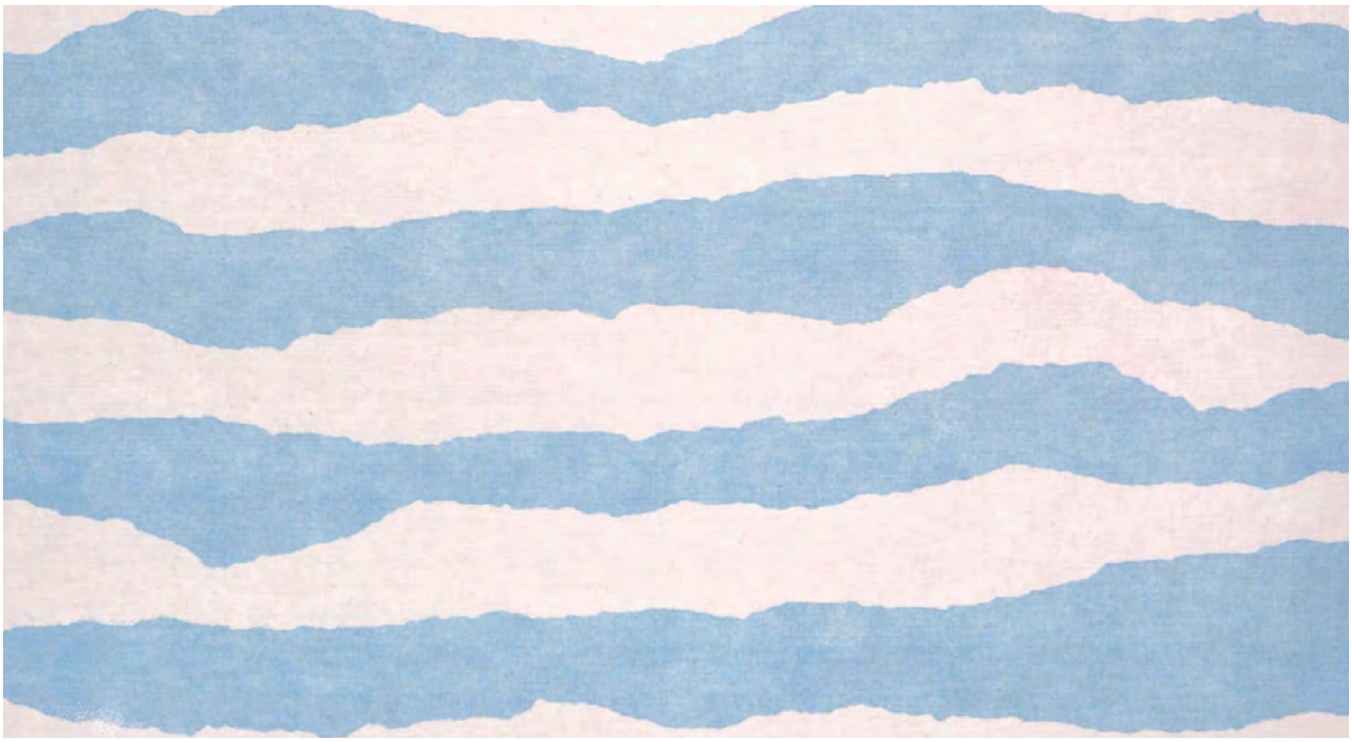
Dan is het licht weer weg. Het is nu weer donker.

Vroeger dachten de wijzen na over de vraag: is een donkere kamer waar licht is geweest, hetzelfde als een donkere kamer waar nog nooit licht is geweest? Of verandert er iets als er licht in een kamer komt?

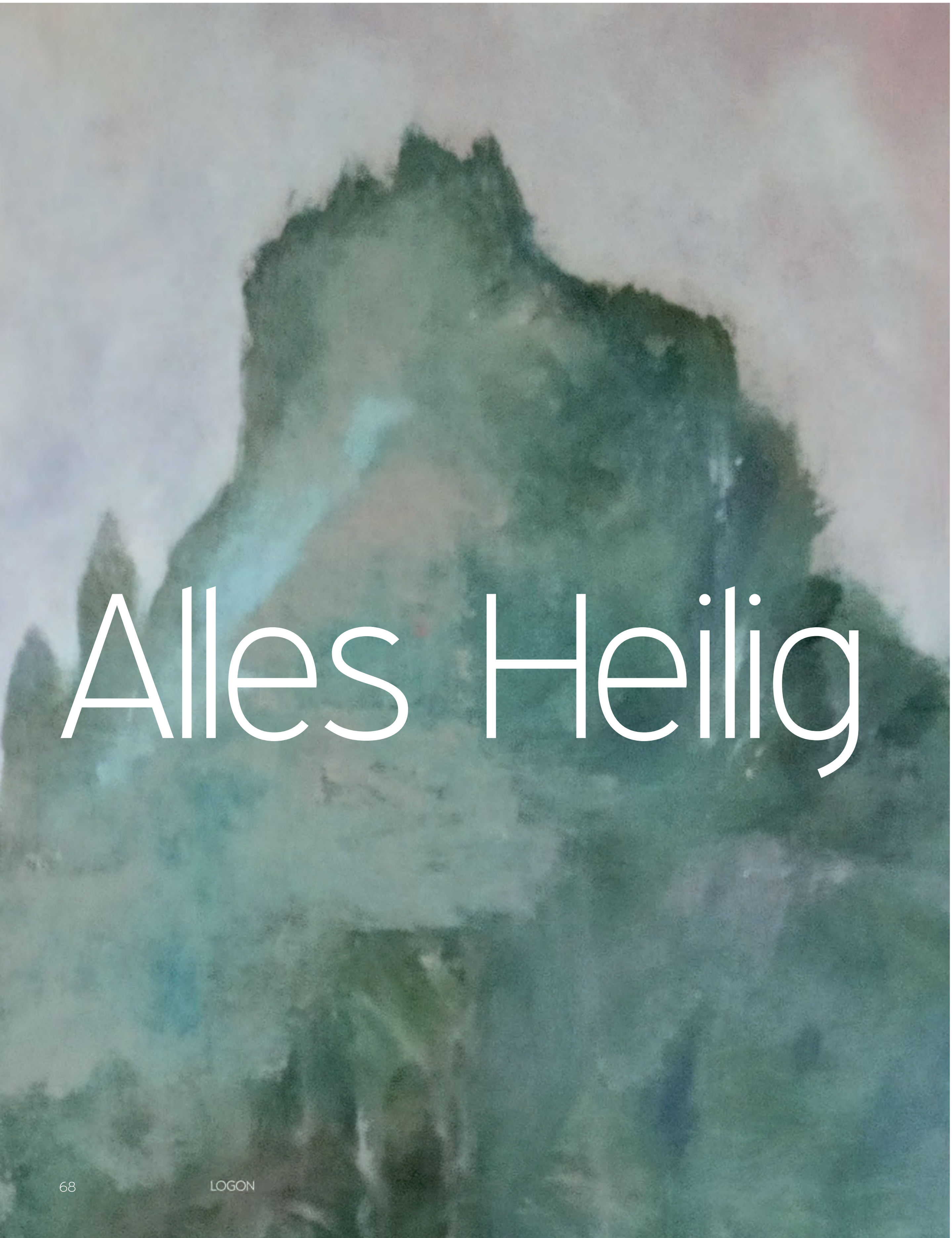
Hun antwoord was: Een kamer waar licht is geweest, is veranderd. Die kamer kent het licht, die weet dat het bestaat. En als je iets kent, kun je dat nooit niet meer kennen. Net als iets dat je weet en nooit meer niet kunt weten. Wat die wijzen ook hebben gezegd, is dat dit ook voor ons mensen geldt. Als licht ons aanraakt, zijn we voor altijd aangeraakt door dat licht. Al zouden we er nooit meer aan terugdenken, we zijn net als die donkere kamer waar even licht was.

En dus zijn we veranderd. Wat we daar mee doen, is aan onszelf. Het licht is er, altijd, en wij hoeven ons alleen maar met dat licht te verbinden. De rest gebeurt dan zoals het gebeuren moet.

EEN KAMER WAAR LICHT IS GEWEEST, IS VERANDERD

Alles Heilig

TEKST:	ANNEKE MUNNIK
LAND:	NEDERLAND
BEELD:	T. ERMER
RUBRIEK:	FILOSOFIE

Van jongs af aan ben ik iedere maand door mijn moeder naar de Heilige Plaats gestuurd. De plaats waar je alleen heen mag als je volstrekt bent schoongewassen. Ik baadde in de rivier, waste mijn haren met zeep en spoelde me af onder de waterval.

Dan zat ik een poosje op een schoongepoetste rots om mijn innerlijk te reinigen. Na verloop van tijd voelde ik dan iets in me oprijzen en me optrekken. En toch zat ik gewoon op die rots. Als ik dan helemaal vervuld was van dat gevoel, hoe lang dat dan ook geduurd had, trad ik nader. De grote, eivormige, groen-blauwe Steen leek te sidderen en te zweven. Maar ook die stond gewoon op de grond.

Het was een dubbele gewaarwording, iedere keer weer. Alsof de Steen en ik allebei van buiten misschien niet gaaf, maar van binnen helemaal rein waren. Ook leek het alsof we innerlijk met elkaar spraken, zonder dat mijn oren het konden verstaan. Ik wist dat er heel veel gebeurde en dat de Steen oneindig veel wijsheid bezat. Er waren nooit andere mensen als ik daar kwam, en toch leek het alsof we met velen waren. Waar kwam anders die enorme kracht vandaan die ik gewaarwerd? Of was dat het innerlijk van de Steen?
Vele vragen had ik maar die werden niet beantwoord. Toch was er in mij iets dat vroeg en kreeg, dat gevoed werd, leek het.
Ik was de enige thuis die naar de Heilige Plaats mocht gaan. Ik had mijn ouders gevraagd waarom de anderen geen toestemming kregen, maar ze keken me alleen maar aan en gaven geen antwoord. Maand na maand bezocht ik de Steen, jaar na jaar en toen ik alleen ging wonen, zette ik de traditie voort. Nooit hoorde ik iemand anders over de Steen praten, of over andere Heilige Plaatsen, waarvan ik wist dat die er ook waren. Er was een Heilig Meer, ergens in het noorden en een Heilige Boom, ten zuidwesten van de Steen, dat had mijn moeder gezegd.
Toen ik 28 zou worden, gaf dat een opgewonden gevoel, wat ik anders nooit had bij verjaardagen. Het maakte mij niets uit op welke dag ik geboren was; ik was er, en dat moest genoeg zijn. Maar nu…
Als een gekroonde koning liep ik meer rechtop dan anders, zomaar, vanzelf. Ik voelde me ook heel lang, terwijl ik voor een man niet groot was. Wat ook nieuw was, was het gevoel van een ongelooflij-

Falkensteinrots © T. Ermer

Hoe doe je ‘als anders’ tegen een heilige, ook als dat een geduchte kippendief is?

ke vastberadenheid, een gevoel dat niemand me ooit zou kunnen tegenhouden als ik naar de Heilige Plaats wilde. Het was een wil die in mij woonde, maar niet mijn gewone wil. Deze wil *bracht* mij.

Bij de rivier gekomen, trok ik mijn kleren uit en sprong er meteen in. Het water was koud en de stroming sterk. Maar de nieuwe Wil liet zich niet meevoeren. Het was alsof ik van binnen en van buiten water had, koud, reinigend water. Als gewoonlijk wilde ik mijn haar gaan wassen onder de waterval, maar het ging niet. Ik kon er niet heen. Nietbegrijpend bleef ik staan. Plotseling stroomde er water over me heen, maar dat kwam niet van de waterval. Het viel zo maar uit de lucht. Dit was zo bijzonder, dat ik helemaal niet merkte dat er iemand achter me was komen staan.

Bij de Heilige Steen, waar ik nog nooit een mens of dier had gezien! Ik wilde eigenlijk schrikken, maar ik schrok niet. Ik stak mijn hand naar haar uit en zij pakte de mijne. Ik was in een dusdanige staat dat ik nergens over nadacht. Alles was bijzonder, alles was heilig.

We liepen samen naar de Steen en de Steen maakte ons één.

Ik wilde natuurlijk helemaal niet weg, maar de Wil bracht me buiten de Heilige Plaats. Althans: ik dácht dat dat buiten de Heilige Plaats was, maar was die gegroeid? Waar ik ook liep, alles was heilig. Ik liep langs de oude molen, die vervallen was en leeg, maar die stond te stralen in al zijn verval. Wie of wat ik tegenkwam, was Heilig. Er vlogen Heilige Vogels en er groeide Heilig Gras. Heilige Kinderen groetten me vrolijk en thuis zag ik zowaar een Heilige Stoel staan, bij een Heilige Tafel. Ik zocht iets gewoons, maar ik vond het niet.

Ik liep naar buiten en keek nog eens om me heen. Nee, het veranderde niet, alles was heilig en bleef heilig. Eerbied vervulde mij, helemaal, de lucht was vol eerbied. Een bij naderde en ging op mijn hand zitten. We waren verwant en onderhielden ons een poosje met elkaar. Daar kwam Koos, de buurjongen aan. Zijn hele gestalte stond in het licht. Hij groette zoals ik gewend was, maar keek me heel lang aan. Ik zag hem met nieuwe ogen, die Buur-Jongen. Ik trachtte te doen als anders, om niet te laten merken dat ik zijn heiligheid zag, maar het ging niet. Hoe doe je ‘als anders’ tegen een heilige, ook als dat een geduchte kippendief is, die zijn diefstal bovendien nooit toegaf? Ik zag zijn Hoe en zijn Waarom.

Hij keek verbaasd omdat ik niets zei, en na een poosje draaide hij zich om en liep naar huis. Er zat een hupje in zijn gang dat ik niet eerder had opgemerkt. Opeens vroeg ik me af of ik soms zelf heilig geworden was. Nee, dacht ik, dat kan niet, ik ben gewoon zoals ik was, dan zou dat ook heilig zijn geweest. Ik glimlachte. Zou ik er ooit achter komen? Waarom eigenlijk?

▷	TEKST:	ANKIE HETTEMA
▷	LAND:	NEDERLAND
▷	BEELD:	ANKIE HETTEMA
▷	RUBRIEK:	WAARNEMING

Hemelspiegel

In Museum de Pont, een voormalige wolspinnerij in Tilburg, tref je meerdere kunstwerken aan van de beroemde kunstenaar Anish Kapoor. Zijn werk zet wat je denkt te zien op een ander spoor. Hij lijkt te willen zeggen: geloof je ogen niet altijd. Dat wat je hersenen denken, is niet altijd waar. Hij neemt je mee op een avontuur dat gelegen is in het kijken zelf. Maar kijken is niet vrijblijvend. Het doet wat met je, het zet je gedachten in beweging. Zijn werk roept ervaringen in je op die het puur zintuiglijke overstijgen.

/Waarneming

In twee aangrenzende kabinetten in het museum, voorheen twee wolhokken, zie je, zoals Kapoor zelf zegt, de leegte in twee verschillende gestalten. In het eerste – verder lege – kabinet bevindt zich een platte ronde vorm op de grond. Het is een cirkel van zo'n 60 cm doorsnede. Maar is het wel een plat vlak? Van dichtbij realiseer je je dat wat zich óp de vloer leek te bevinden in werkelijkheid een donkere holte is, die zijn kleur ontleent aan de bolvormige ruimte onder de vloer, die zó donker is, dat je geen diepte meer kunt waarnemen. Je ogen dalen af in peilloze duistere diepte. 'Descent into Limbo', afdaling in het ongewisse, luidt de titel. Een zwart gat als symbool voor een onbekende toekomst? Of als een stille leegte die nog zoveel mogelijkheden in zich draagt? Bij het kunstwerk wordt gewaarschuwd niet te dicht bij te komen of erop te gaan staan. Je zou erin kunnen vallen. Van dat ongewisse is ook

het aangrenzende kabinet doordrongen. Je denkt voor een gesloten zwarte deur te staan maar als je ogen zich aanpassen aan de duisternis, ontdek je 'achter de deur' een donkere, lege ruimte. Kapoor heeft die ruimte met donkerblauw pigment behandeld. Wanneer je blijft kijken en went aan het weinige licht, doemt langzaam een blauwe, vrijzwevende bol op die, hoewel zichtbaar, toch onstoffelijk lijkt. De duisternis blijkt niet alleen duister te zijn. De leegte laat een onverwachte volheid zien. En wat te denken van die enorme vrijstaande holle-bolle spiegel in het museum, 'Vertigo' waarin je jezelf en de omgeving duizelingwekkend veel ondersteboven en vervormd ziet. Je wordt als kijker opgeslokt door een ruimte die zijn stabiliteit heeft verloren. Je eigen spiegelbeeld wordt levensgroot weerkaatst, wanden krommen zich en kantelen. Hier is het niet alleen je oog, maar je hele lichaam dat opgenomen wordt in het werk. Doordat je beweegt, ga je een relatie met het kunstwerk aan. Ik zie, ik zie wat ik helemaal niet verwacht te zien. Op het voorterrein van het Tilburgse museum staat het 6,5 meter hoge werk 'Sky Mirror'. Het kunstwerk helt naar achteren en verbuigt van beneden naar boven, zodat de top dertig graden is gedraaid ten opzichte van de basis. De voorzijde is spiegelend, de achterzijde is ruw. De wind heeft invloed op de sculptuur, zij beweegt lichtjes. In deze hemelspiegel zien we voorbijdrijvende wolken.

De 'Sky Mirrors' van Kapoor zijn op meerdere plaatsen in de wereld te zien. Het zijn enorm grote gebogen roestvrijstalen spiegelende oppervlakken, allemaal verschillend van vorm. 'Turning the World Upside Down', in Jeruzalem, is bijvoorbeeld vijf meter hoog en heeft de vorm van een zandloper. 'The Cloud Gate', de blikvanger in het Millennium Park in de Amerikaanse stad Chicago, is 13 meter hoog en boonvormig. Daarom wordt het ook wel 'The Bean' genoemd. Het spiegelend oppervlak, als een weergave van vloeibaar kwik, laat de skyline van Chicago in het vervormde en gedraaide beeld zien en daarboven de steeds veranderende luchten. Maar wie onder de boog van 'The Bean' doorloopt, herkent overal zijn spiegelbeeld. Heel intens beleef je te worden opgenomen in het kunstwerk. Je neemt deel aan wat de spiegelende hemel te zien geeft. De 'Sky Mirror' in Tilburg is oer-Hollands om zijn rechthoekige vorm, die op de wiek van een molen lijkt en om zijn wisselende wolkenluchten die, afhankelijk van het weer, in razend tempo over de spiegelende wand glijden. Kapoor brengt met zijn hemelspiegels de hemel naar de aarde, en de aarde naar de hemel. Deze blinkende, roestvrijstalen, gepolijste oppervlakken werpen de blik op mijzelf terug. Zij reflecteren mijn wereld. Mijn gedachten nemen een vlucht.

Mijn eigen gezicht kan ik niet zien, tenzij ik een spiegel gebruik. Ik leer in bespiegeling mezelf kennen. De ander is een spiegel voor mij. Zij kennen mij soms beter dan ik mijzelf. Ik spiegel me aan anderen. Ogen zijn de spiegels van de ziel. Zij laten zien wat verborgen lijkt. Elkaar in de ogen zien, verbindt. De wereld is een spiegel. Zij toont welke keuzes gemaakt zijn. Ik zie leed en schade die de mens zichzelf, de dieren en natuur aandoet, en nieuwe mogelijkheden ontwaken die getuigen van een bewustzijn dat gericht is op leven in harmonie met al wat is. Als zoekend mens spiegel ik me aan wijsheidswoorden: 'Uit God geboren.' Ik draag een onbekende wereld in mij, een goddelijk universum, dat zich ontvouwen kan. 'Zo boven, zo beneden'. Het besef en de herkenning een microkosmos te zijn, laat mij anders naar mezelf en anderen kijken. Leven beneden zou ten diepste een gelijkenis, een weerspiegeling van wat boven is, kunnen zijn. In hoeverre klopt dat met wat ik om mij heen zie? Hoeveel spiegels krijg ik dagelijks niet aangereikt? Altijd op het juiste mo-

Een zwart gat als symbool voor een onbekende toekomst?

'Het werk stimuleert me nog altijd in de gedachte dat we open en nieuwsgierig moeten blijven, dat we ons moeten blijven verwonderen. Dat is ontzettend belangrijk. Als je je leven blijft sturen aan de hand van oordelen die je je al eigen hebt gemaakt, dan zie je heel veel dingen niet meer. Dan ben je alleen op zoek naar herkenning.'

ment verschijnen zij. Ik word erdoor omringd. Ik stel me voor onder de boog van de 'The Bean' door te lopen, omhoog te kijken naar alles wat daarin te zien is en ik sta stil bij woorden van de Libanese schrijver Mikhaïl Naimy: 'Denk alsof ieder uwer gedachten in vuur op het uitspansel moest worden geëtst, zodat de gehele wereld ze kon zien. Want zo is het in waarheid. Spreek alsof de gehele wereld slechts één oor was, dat wilde horen wat gij zegt. En zo is het in waarheid. Doe alsof ieder uwer daden op uw eigen hoofd zou neerkomen. En zo is het in waarheid.'

Alles wat ik denk, wat wij mensen denken, voelen en doen, wordt opgevangen in een groot spiegelend krachtenveld. Wij formeren wolken van gedachten en gevoelens, van verschillende aard, van liefde en vriendschap, van boosheid en hebzucht, van angst, wraak, jaloezie, schoonheid, mededogen. De wolken van 'Sky Mirror' drijven voorbij maar gedachtewolken doén daarbij ook iets. Zij spiegelen terug wat ik op

het uitspansel inets. Gedachten blijven hangen. Gedachten van dezelfde soort sluiten zich aaneen en worden daardoor krachtiger en machtiger. Deze gedachtewezens willen blijven bestaan. Zij kaatsen niet alleen terug wat van mij komt, maar ook wat er meer aan kracht verzameld is in de wolk. Een gedachte kan ons zo, zonder dat we het willen en begrijpen, gaan overheersen. Daardoor kunnen mensen de meest afgrijselijke dingen doen. Maar, schrijft Kahlil Gibran, vriend van Mikhaïl Naimy: 'Evenmin als een enkel blad geel kan worden zonder het stille medeweten van de ganse boom, kan ook de boosdoener kwaad doen zonder de verborgen wil van jullie allen. Als in een optocht trek je tezamen op naar het goddelijke zelf.'
Ik heb deel aan de boosheid in de wereld. Iedere gedachte in mij kan een ander belagen. Als een boemerang kaatst de hemelspiegel de gevolgen van onze gedachten terug. Maar niet om ons dwars te zitten. Wij hebben spiegels nodig! Brengen zij ons niet het zo nodige inzicht in de krachten die wij zelf ontketenen? Om het uiteindelijk anders te kunnen doen?
Dat gecompliceerde veld van onzichtbare werkzame krachten, van wolkachtige verbeeldingen, wordt ook wel 'de spiegelsfeer' genoemd. De onzichtbare helft van deze wereld. Meestal wordt deze spiegelsfeer in verband gebracht met het gebied waar overledenen heen gaan, als een tijdelijke verblijfplaats waarin het proces van dood en reïncarnatie zich afspeelt. Wanneer ik de spiegels van Kapoor zie, bedenk ik dat de spiegelsfeer veel en veel uitgestrekter is dan ik vaak besef. Dat het de weerspiegeling is van eeuwen en eeuwen oud en van alles wat wij nú denken en leven en zijn.
Dat het dwingend kan zijn om dingen te doen die ik later betreur. Zij zeggen mij: sta stil, kijk wat gebeurt, blijf dicht bij wie je van binnen echt bent.
Er is een uitspraak in de Bijbel die zegt: 'Nu zien wij nog door een spiegel, in raadselen, maar straks van aangezicht tot aangezicht.'
'Uit God geboren.' Het goddelijk beginsel, dat wij in het hart dragen, wordt ook wel 'het weerspiegelingsatoom' genoemd. Door wolken heen kan het de stralen van de goddelijke zon opvangen. In de afspiegeling daarvan kunnen hoge en edele inzichten en eigenschappen van de geest gekend worden. Voor wat gekend wordt, kan gekozen worden.
Als in een optocht trek ik tezamen op tot het goddelijke zelf, met hen die de spiegel willen reinigen en polijsten om de geestelijke zon te laten stralen. Wij zien van aangezicht tot aangezicht en bouwen de nieuwe hemel-aarde.

Anish Kapoor is geboren in Bombay, India, waar hij onderwezen werd op de Doon School in Dehra Dun. In 1972 emigreerde hij naar Engeland en studeerde achtereenvolgens aan het Hornsey College of Art en de Chelsea School of Art and Design. Hij kreeg wereldwijde bekendheid tijdens de Biënnale van Venetië van 1990. In 1991 werd hij beloond met de Turner Prize. Inmiddels is hij internationaal een van de meest gevraagde kunstenaars. Tegenwoordig werkt hij in Londen maar bezoekt India nog altijd regelmatig. Kapoors werk is in musea over de hele wereld te vinden, onder meer in het Museum of Modern Art in New York, Tate Modern in London, in de collectie van de Fondazione Prada in Milaan, de Art Gallery of New South Wales in Sydney, het Guggenheim Museum in Bilbao, het Moderna Museet in Stockholm, het 21st Century Museum of Contemporary Art, Kanazawa in Japan, het Israel Museum in Jeruzalem en Museum de Pont in Tilburg.

WWW.LOGON.MEDIA

Vormgeving Studio Ivar Hamelink

Redactie-adres
LOGON
Bakenessergracht 5
NL-2011 JS HAARLEM

e-mail: info@rozekruispers.com
website: www.rozekruispers.com

België
Lectorium Rosicrucianum v.z.w Lindenlei 12, B-9000 Gent
e-mail: secr.lectoriumrosicrucianum@skynet.be
website: www.rozenkruis.be

Abonnementsprijs
Nederland:
Per jaar € 30,–
Losse nummers: € 7,95
Proefabonnement (2 nummers): € 10,–
Andere landen: per jaar € 40,–

Abonnementenadministratie
Stichting Rozekruis Pers, Bakenessergracht 5, NL-2011 JS Haarlem
IBAN: NL11ABNA0560177593. BIC: ABNANL2A

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan

